

Sanna Paukku

KEHITYSVAMMALAIN MUUTOS ASUMISPALVELUISSA

Tiedotus, perehdytys, käytännön vaikutukset ja soveltamisen tuki Carean henkilökunnan näkökulmasta

Opinnäytetyö
Sosiaaliaala (YAMK)

2019

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijä/Tekijät	Tutkinto	Aika
Sanna Paukku	Sosiaaliala (YAMK)	Huhtikuu 2019
Opinnäytetyön nimi		62 sivua 2 liitesivua
Kehitysvammalain muutos asumispalveluissa Tiedotus, perehdytys, käytännön vaikutukset ja soveltamisen tuki Carean henkilökunnan näkökulmasta.		
Toimeksiantaja		
Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä, nykyinen Kymsote.		
Ohjaaja		
Marko Raitanen, lehtori		
Tiivistelmä		
<p>Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää kehitysvammaisille suunnattujen asumispalvelujen henkilökunnan kokemuksia ja näkemyksiä kehitysvammalain muutoksen tiedottamiseen, käytäntöön ja vaikutuksiin liittyen. Niiden kautta tarkoituksena oli löytää kehittämisehdotuksia lain käytännön vahvistamiseksi ja tuleviin lakimuutoksiin valmistautumisen helpottamiseksi. Tutkimus oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, ja tutkimuskysymyksinä oli: Miten lakimuutoksesta tiedottaminen, ohjeistus ja perehdytys on organisaatiossa toteutunut henkilökunnan kokemuksen mukaan? Miten lakimuutos on vaikuttanut ja näkyy käytännössä asiakkaiden elämässä ja henkilökunnan työssä? Minkälaista tukea on saatavilla lain soveltamiseen liittyen ja minkälaista keskustelua aiheesta käydään?</p> <p>Tutkimuksen aineisto kerättiin teemahaastattelun avulla ja haastattelut toteutettiin ryhmähaastatteluina. Haastatteluihin osallistui henkilökuntaa viidestä asumisyksiköstä ja yhteensä haastateltavia oli 18. Asumisyksiköiden joukossa oli niin laitoshoidon kuin avohuollon yksiköitä, ja asukaskunta oli hyvin vaihtelevaa. Aineisto analysoitiin teemoitellen aineistolähtöistä sisällönanalyysia hyödyntäen.</p> <p>Tutkimuksen tulosten mukaan henkilökunta koki lakimuutoksen tiedottamisen sekavaksi, eikä tietoa aina saatu riittävästi. Käytännön kannalta tulokset osoittavat, että lakimuutos on edistänyt työryhmän ja työtapojen kehittymistä, vaikuttanut asukkaiden raha-asioihin ja rahankäyttöön sekä vähentänyt rajoitustoimenpiteitä vaikkakin lisännyt niistä johtuvaa kirjautamista. Oikeuksista tiedottamisen tarve, lisäksi tietyt haasteet ja kritiikki kuuluivat myös muutoksen vaikutuksiin. Erityisesti haasteisiin ja kritiikkiin pohjautuen tuloksista syntyneet kehittämiskohteet ja ehdotukset ovat: Tiedottamisen yhtenäistäminen sekä tiedon riittävyyden ja saavutettavuuden varmistaminen; suunnitelmallinen tuleviin lakimuutoksiin varautuminen; organisaation ohjeistuksen päivittäminen ja saavutettavuuden varmistaminen; perehdyttämiseen liittyvien käytäntöjen yhtenäistäminen; aktiivisen tuen toimintamallin levittäminen; henkilökunnan tukeminen asukkaiden ohjaamisessa ja tukemisessa sekä asukkaille suunnattu vahvempi ohjaus ja tuki.</p>		
Asiasanat		
kehitysvammatyö, lainsäädäntö, muutos		

Author (authors)	Degree	Time
Sanna Paukku	Master of Social Services	April 2019
<p>Thesis title</p> <p>The amendment to the Act on Special Care in the housing services The informing, familiarization, the impact on practise and the support in application from the point of view of the Carea's staff.</p>		
<p>Commissioned by</p> <p>Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä, Carea</p>		
<p>Supervisor</p> <p>Marko Raitanen, senior lecturer</p>		
<p>Abstract</p> <p>The objective of this thesis was to examine the experiences and views of the staff of the housing services for the mentally disabled persons concerning the amendment to the Act on Special Care. The goal is to find propositions for development through the experiences and viewpoints of the staff. The research method used was qualitative, and the research questions were: How was the informing, the briefing and the introduction about the amendment to the Act on Special Care actualized in the organisation? How has the amendment affected the life of the clients and the work of the staff? What kind of support is there to enact the law and what kind of conversation is there about the subject?</p> <p>The material for the research was gathered using the thematic interview executed as group interviews. The participants were from five different assisted living buildings and altogether there were 18 participants. The research included both institutional care and non-institutional care. The data from the interviews was analysed using content analysis.</p> <p>The results revealed that staff experienced that the informing about the amendment was unclear and there was not always enough information. The results also indicate that the amendment has encouraged the development of the staff's professional skills and the methods, effected the inhabitant's expenditure and reduced the restrictive actions although increased registration. The need of informing about the rights of the inhabitants and certain challenges and critique are also the effects of the amendment. Based on the challenges and critique there are some development suggestions: Harmonization of the informing and ensuring that there is enough information and it is attainable; planned preparation for the upcoming amendments; updating the organisation instructions; integrating the familiarization practises; extending the model of active support to cover the whole organisation and supporting and educating the staff and the inhabitants.</p>		
<p>Keywords</p> <p>mentally disabled, legislation, change</p>		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	KEHITYSVAMMAISTEN ASUMISPALVELUT, LAINSÄÄDÄNTÖ JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS.....	6
2.1	Asumisen vaihtoehdot käytännössä	7
2.2	Vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen ja kehitysvammalain määrittämät asumispalvelut.....	8
2.3	KEHAS -ohjelma ja laitoshoidon purku	10
2.4	Itsemääräämisoikeus kehitysvammaisten asumispalveluissa	12
2.5	Yksilöllisen tuen laatukriteerit	13
2.6	Kehitysvammalain muutos ja sen perustelut.....	15
2.6.1	Itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukeminen	15
2.6.2	Rajoitustoimenpiteet	17
2.7	YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista	20
2.8	Tulevia lainsäädäntöuudistuksia	21
3	KEHITTÄMISTUTKIMUKSEN TAUSTA	22
4	KEHITTÄMISTUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TOTEUTUS	24
4.1	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	24
4.2	Tutkimusmenetelmät	24
4.3	Tutkimuksen kohdeorganisaatio ja -yksiköt	26
4.4	Prosessin kuvaus.....	27
4.5	Aineiston analysointi	30
5	TULOKSET.....	31
5.1	Tiedotus, perehdytys ja ohjeistus.....	32
5.1.1	Tiedottamisen käytäntö ja kokemukset tiedottamisesta	32
5.1.2	Ohjeistus ja perehdytys.....	34
5.2	Käytännön toteutus ja vaikutukset	36
5.2.1	Vaikutukset työryhmään ja työtapoihin	36

5.2.2	Asukkaiden raha-asioihin liittyvien käytäntöjen muutos	37
5.2.3	Rajoitustoimenpiteet ja niiden kirjaaminen.....	38
5.2.4	Asukkaiden ja yhteistyökumppaneiden tietoisuus oikeuksista	41
5.2.5	Haasteet ja kritiikki.....	42
5.3	Soveltamisen tuki ja aiheesta käytävä keskustelu	44
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	45
7	KEHITTÄMISEHDOTUKSET.....	50
8	LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS	54
9	POHDINTA.....	55
	LÄHTEET.....	58

LIITTEET

Liite 1. Teemahaastattelun kysymysrunko

Liite 2. Saatekirje

1 JOHDANTO

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta muuttui 10.6.2016, ja samalla Suomi hyväksyi YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen. Kehitysvammalain muutoksen päätavoitteina oli itsemääräämisoikeuden vahvistaminen ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen sekä rajoitustoimenpiteiden vähentäminen kehitysvammaisille suunnatuissa asumispalveluissa, myös tiettyin osin toimintapalveluissa. (mm. Kuntainfo 3/2016, 1–6.) Itsemääräämisoikeus, vapaus valita ja elää itsensä näköistä elämää ovat merkityksellisiä ja mahdollisia asioita hyvinvointivaltiossa, ja niiden tulisi kuulua kaikille. Kehitysvammalain muutoksen pyrkimykset vahvistaa kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista ovat oletettavasti vaikuttaneet niin kehitysvammaisten henkilöiden kuin alan työntekijöidenkin arkeen ja ajatuksiin.

Haluan opinnäytetyössäni tutkia ja tuoda esiin sen todellisuuden, mikä kehitysvammalain muutoksesta on seurannut kehitysvammaisten asumispalvelujen henkilökunnan näkökulmasta. Haluan tietää, miten lain pyrkimykset ja asetukset on saatettu käytäntöön ja millaisia vaikutuksia niillä on ollut arkeen ja asukkaiden elämään. Tarkoitukseni on työntekijöiden kokemusten, näkemysten ja tarpeiden pohjalta löytää kehittämiskohteita ja -ehdotuksia käytännön ja arjen helpottamiseksi lakia sovellettaessa ja tuleviin lakimuutoksiin varautumiseksi. Kehitysvammalain muutokseen ja sen vaikutuksiin liittyen ei myöskään ole vielä juurikaan löydettävissä tutkittua tietoa, mikä tekee aiheesta erityisen mielenkiintoisen lähestyä. Usein tutkimuksissa painotetaan asiakasnäkökulmaa, ja siksi halusin nostaa esiin myös työntekijöiden kokemukset ja näkemykset aiheesta.

2 KEHITYSVAMMAISTEN ASUMISPALVELUT, LAINSÄÄDÄNTÖ JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Suomessa on arviolta 40 000 - 50 000 kehitysvammaista henkilöä, määrä on n. 1 % väestöstä (esim. Rintahaka 2017). Kehitysvammaisten henkilöiden asuminen voidaan järjestää moninkin eri tavoin, ja ihanteellisessa tilanteessa asuminen pohjautuu aidosti henkilön tarpeisiin ja toiveisiin. Vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki säätelevät asumisen järjestämistä vaikeavammaisille

henkilöille. Molemmat ovat erityislakeja, joita sovelletaan vain, jos henkilö ei saa riittäviä ja sopivia palveluja ensisijaisten lakien, kuten sosiaalihuoltolain perusteella. Lisäksi vammaispalvelulaki on ensisijainen kehitysvammalakiin nähden. (Nurmi-Koikkalainen 2017.) Asumispalvelujen järjestäminen kuuluu ensisijaisesti kunnan tehtäviin, ja ne siis voidaan kehitysvammalain lisäksi järjestää myös sosiaalihuoltolain tai vammaispalvelulain perusteella (Kaski 2012, 320).

2.1 Asumisen vaihtoehdot käytännössä

Kehitysvammaisen henkilö voi asua omassa asunnossaan ja saada tarvitsemansa avun ja tuen sinne esimerkiksi henkilökohtaisen avun tai kotipalvelun kautta. Itsenäisen asumisen vaihtoehtona voi olla myös tukiasunto eli tuettu asuminen, jolloin asunnon useimmiten omistaa kunta tai palveluntuottaja ja se saattaa sijaita lähellä ryhmäkotia, josta asumiseen voi saada tarvittavan tuen. Edelleen yleisin tapa järjestää kehitysvammaisten henkilöiden asuminen on kuitenkin erilaiset ryhmämuotoiset ratkaisut, vaikka niitä onkin kritisoitu. Ryhmämuotoisessa asumisessa voi vaarantua mm. YK:n vammaissopimuksen mukainen oikeus valita kenen kanssa asuu. Lisäksi avuntarpeeseen perustuvat asumisratkaisut saattavat pakottaa ihmiset muuttamaan, kun heidän avuntarpeensa muuttuu. (Vernerinet 2018.) Avohuoltoon kuuluvassa asumisessa voimavarat ja tarvittava henkilökuntamäärä perustuvat asukkaiden yksilöllisiin tarpeisiin. Jos kehitysvammaisen henkilö on jatkuvassa sairaanhoito- tai kuntoutuspalvelujen tarpeessa, ovat asumispalvelut riittämättömiä ja tällöin vaihtoehtona voi olla laitoshoido. Avohuollon asumisesta poiketen laitoshoido sisältää kaikki erityishuollon palvelut. (Kaski 2012, 158, 312–313.)

Perhehoito on yksi vaihtoehto kehitysvammaisen henkilön asumiselle. Kuitenkin varsin pieni osa kehitysvammaisista asuu perhehoidon piirissä. Perhehoito on joko tavallisessa perheessä tai ammatillisena perhehoitona järjestettävää asumista, jonka tavoitteena on mahdollisimman kodinomainen apu ja asuminen. Perhehoidosta säädetään tarkemmin perhehoitolaissa 263/2015. (Vernerinet 2018.) Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen tilastopalvelu Sotkanetin mukaan perhehoidossa oli kunnan kustantamana 1333 kehitysvammaista henkilöä. Määrä on pysynyt samana vuodesta 2010 (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2018a.) Vanhempiansa luona, lapsuudenkodissaan tai muiden

omaistensa luona asuu Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan (2010, 1) mukaan suuri osa kehitysvammaisista henkilöistä, ja heidän asumisensa järjestämiselle on merkittävä tarve parhaillaan ja tulevaisuudessa.

Yhteiskuntaan ja lähiyhteisöön integroitumisen tavoitteen tukemiseksi on kehitysvammaisten asumista järjestettäessä huomioitava mm. asuntojen sijainti sekä vältettävä liiallista keskittämistä ja liian suuria ryhmäkokoja. Muun muassa oma rauha, palvelujen läheisyys ja vaikutusmahdollisuudet ovat nousseet esiin kehitysvammaisten henkilöiden omista näkemyksistä hyvästä asumisesta. Lisäksi tutkimukset osoittavat, että erityisesti henkilöstön tai avustajien riittävyys sekä kyky nähdä kehitysvammainen henkilö omia valintoja tekevänä yksilönä, ovat keskeisiä asumisen laatuun vaikuttavia tekijöitä. (Kaski 2012, 158.) Valtioneuvosto on tehnyt periaatepäätöksen, jonka mukaan tavoitteena on, ettei kukaan asu laitoksessa vuoden 2020 jälkeen. Periaatepäätös puolestaan liittyy valtioneuvoston vuoden 2010 periaatepäätökseen ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012a, 10.) Esittelen kyseistä ns. KEHAS-ohjelmaa tarkemmin myöhemmässä luvussa.

2.2 Vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen ja kehitysvamma-lain määrittämät asumispalvelut

Vammaispalvelulain (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluissa ja tukitoimista 3.4.1987/380) 2 §:n mukaan vammaisella henkilöllä tarkoitetaan kyseisessä laissa henkilöä, jolla on vamman tai sairauden johdosta pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Vammaispalvelulain mukaisia tukitoimia ja palveluja järjestetään, jos vammaisen henkilö ei saa riittäviä ja sopivia palveluja tai tukitoimia muun lain nojalla. Kuitenkin kehitysvammalakiin nähden vammaispalvelulaki on ensisijainen ja kehitysvammalain 1 §:ssä tarkoitettulle henkilölle järjestetään hänen vammaisuutensa edellyttämiä palveluja ja tukitoimia ensisijaisesti vammaispalvelulain nojalla, siltä osin, kun ne ovat hänen palvelutarpeeseensa nähden sopivia, riittäviä ja tarkoituksenmukaisia. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380, 4§.)

Vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen kuuluu subjektiivisiin oikeuksiin laissa määriteltyjen myöntämiskriteereiden täyttyessä. Palveluasumisen järjestämistavasta on kunnalla puolestaan oikeus päättää, mutta asiakkaan näkemyksille ja toiveille on asetettava huomattava painoarvo. Palveluasuminen voidaan järjestää joko asiakkaan omaan kotiin, ryhmäkotiin tai palvelukotiin ja siihen kuuluu sisältyä riittävät palvelut vaikeavammaisen henkilön päivittäisen suoriutumisen turvaamiseksi. Palveluasumiseen liittyvät erityispalvelut ovat lain sosiaalihuollon asiakasmaksuista 4 §:n 5. kohdan mukaan maksuttomia asiakkaalle sen jälkeen, kun vammaispalvelulain mukainen asumispalvelupäätös on tehty. (Ahola & Konttinen 2010, 5–8.)

Tapio Rädyn (2017, 371) mukaan palveluasumisen tarkoituksena on tukea jatkuvan avun tarpeessa olevaa vaikeavammaista henkilöä tulemaan toimeen ilman laitoshoidoa parantamalla hänen toimintakykyään ja mahdollistamalla mahdollisimman itsenäisen suoriutuminen arkipäivän toiminnoista mahdollisten erityisjärjestelyjen avulla. Myös kehitysvammaisen henkilön kohdalla sovelletaan ensisijaisesti vammaispalvelulain palveluasumista koskevia säännöksiä, jos palvelut ovat riittäviä, sopivia ja henkilön edun mukaisia. Pelkkä kehitysvammaisuus tai runsas avuntarve eivät ole perusteita vammaispalvelulain mukaisen asumispalvelun hylkäämiselle. (Räty 2017, 379–380.) Vuonna 2012 kuitenkin suuri osa kehitysvammaisten asumispalveluista järjestettiin kehitysvammalain perusteella ja vammaispalvelulakiin perustuvia vaikeavammaisen palveluasumispäätöksiä oli kehitysvammaisille henkilöille suunnattu vain vähän (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 18).

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (23.6.1977/519) määrittelee 1 §:n 1. momentissa kehitysvammaiseksi henkilöksi ja lain piiriin kuuluvaksi sellaisen henkilön, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi. Lisäksi edellytyksenä on, ettei henkilö voi muun lain perusteella saada tarvitsemiaan palveluja. Lain 2 §:n 4. kohdan mukaan erityishuoltoon kuuluvia palveluksia ovat työtoiminnan ja asumisen järjestäminen sekä muu vastaava yhteiskunnallista sopeutumista edistävä toiminta.

Erityishuoltoon sisältyy myös yksilöllinen hoito ja muu huolenpito lain 2 §:n 6. kohdan mukaisesti. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519.)

Kuten edellä mainittu, laki kehitysvammaisten erityishuollosta on laeista viime sijaisin, ja sitä sovelletaan vain, jos henkilö ei saa eikä hänelle ole tarjota tarvitsemiaan palveluja, kuten asumista, minkään muun lain nojalla. Kehitysvammalain 35 §:n mukaan yksilöllistä erityishuolto-ohjelmaa toteutettaessa on pyrittävä siihen, että jos henkilö ei voi asua omassa kodissaan mutta ei ole laitoshoidon tarpeessa, hänen asumisensa järjestetään muulla tavoin.

Kehitysvammalain perusteella henkilö on myös mahdollista määrätä erityishuoltoon vastoin hänen tahtoaan. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (23.6.1977/519) määrittää 32 §:ssä, että henkilö voidaan määrätä erityishuollon toimintayksikköön hänen tahdostaan riippumatta, jos hän ei kykene ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia eikä tekemän hoitoaan tai huolenpitoaan koskevia päätöksiä, hän todennäköisesti vaarantaa vakavasti omaa tai muiden henkilöiden turvallisuutta tai terveyttä eikä hänen hoitoaan voida järjestää muilla tavoin. Tahdosta riippumaton erityishuolto toteutetaan sosiaalihuoltolain tarkoittamassa tehostetun palveluasumisen yksikössä tai laitoksessa. Se voidaan järjestää myös yksityisessä sosiaalihuollon toimintayksikössä, kunhan sillä on käytössä riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativaa hoitoa ja huolenpitoa varten. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519, 32§, 2. ja 3. mom.)

2.3 KEHAS–ohjelma ja laitoshoidon purku

Vuonna 2010 valtioneuvosto teki periaatepäätöksen ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi vuosina 2010–2015. Tavoitteena oli mahdollistaa yksilöllinen asuminen palveluineen laitoksista ja lapsuudenkodeista muuttaville kehitysvammaisille henkilöille. Laitosasumisen lakkauttaminen asetettiin ohjelmassa yhdeksi tulevaisuuden tavoitteeksi. Asumisohjelma toteutti kansallisia ja kansainvälisiä linjauksia vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien sekä osallisuuden ja yhdenvertaisuuden turvaamisesta. Ohjelman lähtökohtana oli täysimääräinen osallisuus niin asumisessa kuin lähiyhteisössäkkin, ja laitosasumisen lakkauttamisen avainkohtana painotettiin sopivien asuntojen lisäksi riittävää ja oikein kohdentuvaa tukea. Ohjelman mukaan asumisen keskeisimpiä lähtökohtia ovat vammaisen henkilön oikeusturvan ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012b, 11–12, 34–35.)

Vuonna 2012 asumisohjelmaa laajennettiin, ja valtioneuvosto teki periaatepäätöksen kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta. Kyseisen periaatepäätöksen tavoitteena oli määritellä asumisohjelman seuraava vaihe ja linjata toimenpiteet laitosasumisen lakkauttamiseksi sekä yksilöllisten palvelujen kehittämiseksi. Päämääräksi asetettiin, ettei vuoden 2020 jälkeen laitoksessa asu enää kukaan. Lisäksi tavoitteina oli mm. tietoisuuden lisääminen vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksista sekä lähiyhteisöjen ja organisaatioiden toimintakulttuurien kehittäminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012a, 10.) Periaatepäätös kehitysvammaisten asumisohjelmasta on tehty jo kahdeksan vuotta sitten, ja laitoshoidon purku on ennättänyt vaikuttaa kehitysvammaisten asumiseen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Sotkanetin (2018b) tilaston mukaan vuonna 2010 kehitysvammalaitoksissa oli yhteensä 1 790 pitkäaikaisasiakasta, kun taas vuonna 2016 heitä oli 795, eli lähes tuhat vähemmän.

KEHAS-ohjelman tavoitteiden toteutumisen arviointia varten sosiaali- ja terveysministeriö asetti seurantaryhmän. Seurantaryhmän arvio perustui sen keräämiin kysely- ja haastatteluaineistoihin sekä työpajatyöskentelyyn ja alueellisiin suunnitelmiin. Lisäksi seurantaryhmä kokosi hyviä käytäntöjä eri puolilta maata. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 2.) Seurantaryhmän mukaan vuoden 2014 lopussa kehitysvammalain mukaisessa, niin sanotussa autetussa asumisessa, jossa henkilökuntaa on ympäri vuorokauden paikalla, oli yhteensä 7 145 asiakasta. Autetun asumisen määrä oli kasvanut samaan aikaan kun laitoshoidtoa on vähennetty. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 18.) Laitoshoidtoa on siis jossain määrin korvattu kehitysvammalain mukaisella autetulla asumisella, jonka määrän on todettu kasvaneen laitoshoidon vähennemisen myötä.

Valtakunnallinen kysely, joka osoitettiin kaikille erityishuoltopiireille ja muille vastaavia tehtäviä hoitaville vuonna 2015, toimi pääasiallisena pohjana kehitysvammaisten asumisen ohjelman arvioinnille. Suurin osa kyselyyn vastanneista piti nykytilaa vähintään kohtalaisena ja arvioi edistystä tapahtuneen ohjelman tavoitteiden saavuttamisessa. Kyselyn, haastattelujen ja oman arviონsa perusteella seurantaryhmä esitti raportissaan tehostettavia toimia vuosille 2016–2020. Näitä ovat mm. vammaisten henkilöiden itsemääräämiso-

keuden ja valinnanvapauden vahvistaminen, palvelutarpeen arvioinnin ja yksilöllisen palvelusuunnittelun tehostaminen, asumisratkaisujen monipuolistaminen, työntekijöiden osaamisen ja työkäytäntöjen kehittäminen, hallintokuntien välisen yhteistyön lisääminen sekä vammaisten henkilöiden laitosasumisen lakkauttaminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 30, 72–75.) Vaikka KEHAS-ohjelma on jo päättynytkin, asettaa seurantaryhmän työskentely ja tehostettavat toimet odotuksia sille, että kehitysvammaisten henkilöiden laitoshoidon purku ja yksilöllisen asumisen kehittäminen jatkuu entiseen malliin muiden sosiaali- ja terveysalaan vaikuttavien muutosten rinnalla.

2.4 Itsemääräämisoikeus kehitysvammaisten asumispalveluissa

Itsemääräämisoikeus ei ole itsenäinen perus- tai ihmisoikeus, kuten Sanna Ahola (2015, 4–5) huomauttaa, mutta lähes kaikilla perus- ja ihmisoikeuksilla on tiivis yhteys itsemääräämisoikeuteen ja lähtökohtaisesti jokaisella ihmisellä on oikeus päättää omista asioistaan. Kukaan ei voi rajoittaa toisen päätäntävaltaa ilman lain asettamia oikeuksia. Kuten kaikille, itsemääräämisoikeus, kuuluu myös kehitysvammaisille henkilöille, ja sen toteutuminen tulee huomioida niin asumisen kuin muiden palvelujen järjestämisessä. Sosiaalihuollon lainsäädäntö määrittää palvelujen järjestämistä ja asiakkaan kohtelua. Hyvän kohtelun lisäksi sosiaalihuollon yleisessä lainsäädännössä on huomioitu myös itsemääräämisoikeuden toteutuminen.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) määrittää 30 §:ssä, että asiakkaalla on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja kohtelua. Lain 30 §:n 2. momentin mukaan asiakkaan etu on ensisijaisesti otettava huomioon päätöksiä ja ratkaisuja tehtäessä. Lisäksi 4 §:ssä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014) mainitaan, että erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen on kiinnitettävä huomiota. Itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta, kuten myös itsemääräämisoikeudesta erityistilanteissa, on erikseen säädetty laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (8 ja 9 §, 812/2000). 8 § korostaa, että asiakkaan toivomukset ja mielipide on ensisijaisesti otettava huomioon sosiaalihuoltoa toteutettaessa sekä asiakkaan itsemääräämisoikeutta on muutoinkin kunnioitettava. Lisäksi asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vai-

kuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteutukseen, ja asiakkaan etu on ensisijainen ratkaisuja tehtäessä. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.)

Sosiaalihuollon asiakaslaki (812/2000) määrittää 9 §:ssä, että mikäli asiakas ei pysty osallistumaan palvelujensa ja sosiaalihuoltoonsa liittyvien toimenpiteiden suunnitteluun tai ymmärtämään ratkaisuvaihtoehtoja ja päätösten vaikutuksia esimerkiksi henkisen toimintakyvyn vajavuudesta johtuen, on hänen tahtoaan selvitettävä yhdessä hänen laillisen edustajansa, omaisensa tai muun läheisen kanssa. Myös vaikeasti kehitysvammaisten henkilöiden asema ja oikeuden on siis turvattu, ja laissa veloitetaan myös tällaisten henkilöiden mielipiteen selvittämiseen läheisten henkilöiden avulla.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia sekä itsemääräämisoikeuden toteutumista säädellään sosiaalihuollon yleislainsäädännössä. Tarkemmin itsemääräämisoikeuden vahvistamista erityishuollon toimintayksiköissä määrittää Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (23.6.1977/519) luvussa 3 a (20.5.2016/381). Kyseisessä luvussa määritellään myös rajoitustoimenpiteiden käyttöä erityishuollossa. Lainsäädännön lisäksi mm. YK:n vammaisten oikeuksien sopimus (2015) ja Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan laatimat yksilöllisen tuen laatukriteerit (2011) ohjaavat osaltaan kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden tukemista sekä asumispalvelujen laatua.

2.5 Yksilöllisen tuen laatukriteerit

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta on laatinut vuonna 2011 yksilöllisen tuen laatukriteerit, jotka on tarkoitettu niin vammaisten ihmisten kuin heidän läheistensä, palveluntuottajien, kunnan ja valvontaviranomaisten käyttöön. Laatukriteerit on tehty nimenomaisesti kehitysvammaisten henkilöiden näkökulmasta ja ne on laadittu asumisen palveluissa sovellettaviksi, mutta niitä voidaan käyttää myös muiden palvelujen määrittelyyn ja arviointiin. Yksilöllisen tuen laatukriteerit koostuvat kuudesta osa-alueesta: yksilölliset palvelut, tuettu päätöksenteko, kunnioittava kohtelu, lainmukaiset palvelut, ihmisoikeuksien turvaaminen sekä osallisuus lähiyhteisössä ja yhteiskunnassa. Jokainen kriteeristön osa-alue on eritelty yksilön, palvelujen järjestämisen ja

tuottamisen sekä valtakunnalliselle tasolle. (Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta 2011.)

Laatukriteerien mukaan yksilölliset palvelut tarkoittavat palvelujen järjestämisen ja tuottamisen näkökulmasta mm. asiakkaan ja/tai hänen läheistensä osallistamista palvelusuunnitteluun sekä asiakkaiden palvelutarpeista lähtevää resurssi- ja työvuorosuunnittelua. Tuetussa päätöksenteossa yksilö puolestaan saa tietoa eri palveluista ja niiden sisällöistä, ja voi tehdä valintoja vaihtoehtojen välillä. Yksilöä tuetaan ymmärtämään valintojensa seurauksia ja ottamaan vastuuta valinnoistaan. Kunnioittava kohtelu tarkoittaa asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamista kaikissa tilanteissa. Tilanteissa, joissa henkilöä avustetaan tai hoidetaan, on turvattava henkilön intymiteetti ja itsemäärääminen. Jos henkilöä joudutaan rajoittamaan, tulee toimenpiteet perustella ja raportoida asianmukaisesti ja palvelujen laatua arvioitaessa on erityistä painoarvoa asetettava henkilön hyvinvoinnin ja elämänlaadun näkökulmille. (Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta 2011.)

Kriteeristön neljäs osa-alue, lainmukaiset palvelut, tarkoittaa yksilölle, että hänen perustuslain mukaiset perusoikeutensa toteutuvat arjessa ja palvelut ja tukitoimet järjestetään lakeja noudattaen. Organisaatioiden tulee kaikessa toiminnassaan ottaa huomioon sosiaalihuoltoa säätelevä lainsäädäntö ja valvoa asiakkaidensa oikeuksien toteutumista. Laatukriteerit edellyttävät lisäksi, että asumispalvelujen tuottajien tulee tuntee YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus ja sekä noudattaa sitä ja edistää sen tavoitteita käytännössä. (Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta 2011.) Valtakunnallisen tason toimenpiteenä ihmisoikeuksien turvaamiseksi laatukriteerit suosittavat pikaisesti YK:n yleissopimuksen ratifioimista, ja tämän Suomi on tehnytkin kesäkuussa 2016. Kriteeristö painottaa myös mm. asuntojen ja ryhmäkotien keskeistä sijaintia sekä riittäviä, yksilöllisiä palveluja ja avustajia osallisuuden ja osallistumisen takaamiseksi. (Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta 2011.)

2.6 Kehitysvammalain muutos ja sen perustelut

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta muuttui 10.6.2016, kun lakiin lisättiin mm. itsemääräämisoikeutta, itsenäistä suoriutumista sekä rajoitustoimenpiteitä ja niiden edellytyksiä koskevat kohdat. Lakiin tehdyt muutokset olivat edellytyksenä myös sille, että Suomi voi ratifioida YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen. Mm. Helsingin kaupungin IMO -kä-sikirjan (2017,3) mukaan lakimuutosten tarkoituksena on erityisesti *vahvistaa erityishuollossa olevan henkilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista sekä vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä*. Muutoksen myötä kehitysvammalakiin lisättiin tahdonvastaista erityishuoltoa ja henkilön siihen määrittämistä koskevia säännöksiä. Suurin muutos oli luvun 3 a lisääminen. Kyseinen luku määrittää itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteiden käyttöä erityishuollossa. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381.)

2.6.1 Itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukeminen

Lain uuden luvun 3 a 42 § korostaa ihmisarvon loukkaamattomuutta sekä henkilön vakaumuksen ja yksityisyyden kunnioittamista erityishuoltoa järjestettäessä. Erityishuollossa olevan henkilön toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet on otettava huomioon ja henkilön mahdollisuus osallistumiseen on turvattava. Erityishuollossa olevan henkilön hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta on 42 § mukaan pidettävä yllä ja edistettävä. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381.) Muistiossaan kehitysvammalain muutosta koskevista perusteluista sosiaali- ja terveysministeriö (2016b, 8) huomauttaa, että kehitysvammalain soveltamisalalla itsemääräämisoikeuden sisältönä on etenkin yksilön oikeus osallistua hoitoonsa ja huolenpitoonsa liittyvien palvelujen suunnitteluun ja toteutukseen.

Tarkemmin toimenpiteitä itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi määrittää seuraava kohta, 42 a §, joka sisältää positiivisia velvoitteita mm. erityishuollon toimintayksiköitä koskien. Toimenpiteet erityishuollossa olevan henkilön itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja edistämiseksi tulee kirjata henkilön palvelu- ja hoitosuunnitel-

maan. Lisäksi hoitosuunnitelman tulee sisältää tiedot kohtuullisista mukautuksista, joilla turvataan henkilön täysimääräinen osallisuus ja osallistuminen, henkilön käyttämistä kommunikaatiomenetelmistä sekä keinoista, joiden avulla erityishuolto voidaan toteuttaa ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä. Lisäksi suunnitelmaan tulee kirjata tiedot rajoitustoimenpiteistä, joita arvioidaan jouduttavan käyttämään henkilön erityishuoltoa järjestettäessä. Erityishuollossa olevan henkilön palvelu- ja hoitosuunnitelma laaditaan yhteistyössä erityishuollossa olevan henkilön ja hänen laillisen edustajansa kanssa, ja suunnitelma tarkistetaan tarvittaessa tai vähintään kuuden kuukauden välein. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381, 42 a §.)

Sosiaali- ja terveysministeriö käy lakimuutoksen perusteluja koskevassa muistiossaan läpi mm. perustelut henkilön käyttämien kommunikointimenetelmien kirjaamisesta palvelu- ja hoitosuunnitelmaan. Tällä lain 42 § kolmannen momentin säännöksellä pyritään ehkäisemään mahdollisesti rajoitustoimenpiteiden käyttöön johtavien kommunikaatiovaikeuksista aiheutuvien ristiriitatilanteiden syntymistä tekemällä suunnitelmaan näkyväksi henkilön äidinkielen lisäksi myös hänen mahdollisesti käyttämänsä puhetta tukevat tai korvaavat kommunikoinnin keinot. Erityishuollon toteuttamiseksi ilman rajoitustoimenpiteitä sosiaali- ja terveysministeriö korostaa etenkin yksilöllistä suunnittelua, mikä mahdollistaa oikein kohdennetun tuen henkilön yksilöllisten tarpeiden ja mieltymisten ollessa henkilökunnan tiedossa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016b, 9–10).

Lain 42 pykälän neljännen ja viidennen momentin veloitteet koskettavat erityisesti erityishuollon toimintayksiköitä. Neljännessä momentissa veloitetaan toimintayksiköitä huolehtimaan siitä, että niillä on toimintaansa ja erityishuollossa olevien henkilöiden tarpeisiin nähden riittävästi sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä sekä muuta henkilökuntaa. Viidennen momentin mukaan erityishuollon toimintayksikön henkilökunta on perehdytettävä ja ohjeistettava keinoihin, joilla tuetaan ja edistetään itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta. Lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöt on koulutettava rajoitustoimenpiteiden ennaltaehkäisyyn ja asianmukaiseen käyttämiseen. Erityishuollon toimintayksikössä on muutoinkin edistettävä rajoitus-

toimenpiteille vaihtoehtoisia toimintatapoja ja niiden käyttöön ottamista. Eri-tyishuollossa olevien henkilöiden itsemääräämisoikeutta tulee tukea ja edistää myös asianmukaisten kalusteiden, välineiden ja tilaratkaisujen avulla. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381, 42 a §.)

2.6.2 Rajoitustoimenpiteet

Sosiaali- ja terveysministeriö huomauttaa kehitysvammalain muutosta perustelevassa muistiossaan, että aikaisemmassa muodossaan kehitysvammalain pakon käyttöä koskeva yleissäännös, pykälä 42, oli vastoin YK:n vammaisyleissopimuksen 14 artiklaa. Pakon käytön edellytyksistä oli 42 §:ssä säädetty liian yleisellä tasolla eikä se täyttänyt perusoikeuksien rajoituksille asetettavia täsmällisyyden vaatimuksia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016b, 11.) Lakimuutoksen myötä rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset ja toimenpidekohtaiset edellytykset on määritelty tarkasti, aiemmasta poiketen, ja tältä osin lain sääntely onkin erityishuollossa huomattavasti muuttunut. Rajoitustoimenpiteiden tarkka sääntely on kehitysvamma-alalla siis uusi asia, vaikka rajoitustoimenpiteitä on ennekin käytetty.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta (20.5.2016/381) määrittää rajoitustoimenpiteitä ja niiden käyttöä erityishuollossa luvun 3 a 42 b – 42 p §:ssä. Lain 42 b § määrittää rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevien säännösten soveltamisalaa. Sen mukaisesti 24 f – 42 n §:ssä tarkoitettuja rajoitustoimenpiteitä voidaan erityishuollossa käyttää tietyin edellytyksin järjestettäessä sosiaalihuoltolaissa tarkoitettua tehostettua palveluasumista tai laitospalveluja taikka vastaavia yksityisiä palveluja. Lisäksi se velvoittaa, että tehostetun palveluasumisen yksiköllä ja laitoksella on käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381.)

Pykälä 42 d määrittää rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset. Eri-tyishuolto on aina ensisijaisesti toteutettava yhteisymmärryksessä erityishuol-

lossa olevan henkilön kanssa. Lain 42 f - 42 n §:ssä tarkoitettuja rajoitustoimenpiteitä voidaan erityishuollossa käyttää ainoastaan silloin, kun seuraavat edellytykset täyttyvät:

1. *Erytishuollossa oleva henkilö ei kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärrä käyttäytymisensä seurauksia,*
2. *rajoitustoimenpiteen käyttäminen on välttämätöntä hänen terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi; ja*
3. *muut, lievemmat keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä.*

Lisäksi rajoitustoimenpiteen on oltava henkilön hoidon ja huolenpidon kannalta perusteltu, tarkoitukseen sopiva ja tavoiteltuun päämäärään nähden oikeassa suhteessa. Rajoitustoimenpide on toteutettava henkilön ihmisarvoa kunnioittaen, hänen perustarpeistaan huolehtien ja mahdollisimman turvallisesti. Rajoitustoimenpiteen käyttö on lopetettava heti kun se ei enää ole välttämätöntä. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381.)

Sosiaali- ja terveysministeriö huomauttaa lakimuutoksen perusteluja koskevassa muistiossaan, että rajoitustoimenpiteet tulee ymmärtää luonteeltaan perusoikeuksiin kajoaviksi ja sen vuoksi aina viimesijaisiksi toimiksi. Niiden käytön seurauksena tulisi aina sosiaali- ja terveysministeriön mukaan yksikössä käynnistää menettely, jossa rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämistä pohditaan sekä yksilö- että yksikkötasolla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016b, 12.) Lain kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta (20.5.2016/381) pykälä 42 e velvoittaaakin, että tilanteessa, jossa 42 f - 42 n §:ssä tarkoitettua rajoitustoimenpidettä on jouduttu käyttämään, on toimintayksikössä viipymättä arvioitava toimenpiteen käyttöön johtaneita syitä ja keinoja rajoitustoimenpiteiden vähentämiselle jatkossa.

42 f – n §:ssä tarkoitettuja rajoitustoimenpiteitä ovat kiinnipitäminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilötarkastus, lyhytaikainen erillään pitäminen, välttämätön terveydenhuolto vastustuksesta riippumatta, rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa, rajoittavien välineiden tai esineiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa, valvottu liikkuminen sekä poistu-

misen estäminen. Jokaisen rajoitustoimenpiteen kohdalla on erikseen määriteltä toimenpiteen edellytykset sekä kuka rajoitustoimenpiteestä voi tehdä ratkaisun yleisesti tai kiireellisessä tilanteessa. Rajoitustoimenpiteiden toteuttajana tulee aina olla laillistettu sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381.)

42 o §:n mukaan rajoitustoimenpiteen käyttöä on arvioitava erityishuollossa olevan henkilön kanssa viipymättä sen käytön päättymisen jälkeen. Jälkiselvityksessä arvioidaan rajoitustoimenpiteen perusteita ja keinoja sen välttämiseksi jatkossa. Rajoitustoimenpiteisiin liittyy myös kirjaamisvelvoite, ja 42 o §:n mukaan erityishuollossa olevan henkilön potilas- tai asiakasasiakirjoihin on kirjattava 42 f – 42 n:ssä tarkoitetun rajoitustoimenpiteen käyttö ja sen perusteet, henkilön näkemys rajoitustoimenpiteestä ja sen perusteista, rajoitustoimenpiteen vaikutukset erityishuollossa olevaan henkilöön, rajoitustoimenpiteen alkamis- ja päättymisajankohta sekä rajoitustoimenpidettä koskevan ratkaisun tehnyt ja sen suorittanut henkilö. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381.) Sosiaali- ja terveysministeriön (2016b, 26) mukaan täsmälliset asiakirjamerkinnot ovat tärkeitä erityisesti erityishuollossa olevan henkilön oikeusturvan kannalta ja mahdollistavat rajoitustoimenpiteiden käytön tehokkaan valvonnan.

42 p §:n mukainen tiedoksianto liittyy rajoitustoimenpiteen sisällön ja perusteiden lisäksi henkilön käytettävissä oleviin oikeusturvakeinoihin. Lisäksi henkilön lailliselle edustajalle, hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvalle omaiselle tai muulle läheiselle selvitys on annettava vähintään kuukausittain. Selvitys käytetyistä rajoitustoimenpiteistä on annettava myös henkilön sosiaalihuoltolain 42 §:n mukaiselle omatyöntekijälle kuukausittain. Selvitys on annettava ymmärrettävässä muodossa ja saavutettavalla tavalla. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381.) Rajoitustoimenpiteitä koskevan selvityksen antaminen henkilön sosiaalihuoltolain mukaiselle omatyöntekijälle on sosiaali- ja terveysministeriön (2016b, 26) mukaan tärkeää erityisesti niiden kehitysvammaisten kannalta, joilla ei ole omaisia tai läheisiä.

2.7 YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista

Kuten jo edellä on tullut ilmi, liittyy lain kehitysvammaisten erityishuollosta muutos siihen, että Suomi on voinut ratifioida YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista. Suomen eduskunta hyväksyi vammaisyleissopimuksen ratifiointia koskeneen hallituksen esityksen 3.3.2015, mutta edellytti, että 14. artiklan ratifiointiin edellytykset täyttyvät kansallisessa lainsäädännössä ennen kuin sopimuksen ratifiointi voidaan saattaa loppuun. Kyseisen 14. artiklan mukaan vammaiset henkilöt nauttivat muiden kanssa yhdenvertaisesti oikeudesta vapauteen ja turvallisuuteen, eivätkä joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Vammaisuus ei oikeuta vapaudenriistoon missään olosuhteissa. (United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities 2006, 10.)

Vammaisten oikeuksia koskeva yleissopimus täydentää muita YK:n ihmisoikeussopimuksia, ja sillä vahvistetaan kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kuuluminen myös vammaisille henkilöille. Vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämiseksi oleellista on vammaisuuden perusteella tapahtuvan syrjinnän kieltäminen ja yhdenvertaisen kohtelun periaate. Sopimus kattaa niin kansalais- ja poliittiset oikeudet kuin taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet. Sopimuksen 4. artiklassa luetellaan yleisiä velvoitteita, ja ne velvoittavat sopimusosapuolia mm. toteuttamaan kaikki tarvittavat ja asianmukaiset lainsäädännölliset, hallinnolliset ja muut toimet yleissopimuksessa mainittujen oikeuksien täytäntöönpanemiseksi ja varmistamaan, että viranomaiset ja laitokset toimivat yleissopimuksen mukaisesti. (Suomen YK-liitto 2015, 4–5; 21.)

Suomen YK-liiton (2015, 5–6) mukaan yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista on myös tärkeä muutoksen väline ja sen kautta asenteet vammaisia henkilöitä kohtaan voivat muuttua; Sopimuksessa vahvistetaan näkemystä vammaisista henkilöistä itsenäisinä oikeuksien haltijoina, jotka voivat vapaasti tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja. Perinteisesti vammaiset henkilöt on pääasiassa nähty hyväntekeväisyyden ja hoivan kohteina (Suomen YK-liitto 2015, 6). Kokonaisuudessaan YK:n yleissopimukseen vammaisten henkilöiden oikeuksista voi tutustua esimerkiksi Suomen YK-liiton internet-sivujen kautta.

2.8 Tulevia lainsäädäntöuudistuksia

Sekä vammaislainsäädäntöä että itsemääräämisoikeuteen liittyvää lainsäädäntöä uudistetaan. Vammaislainsäädännön uudistuksessa tarkoitus on yhdistää vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki yhdeksi vammaisten henkilöiden sosiaalihuollon erityispalveluja koskevaksi laiksi, joka turvaisi sopivat ja riittävät palvelut yhdenvertaisesti kaikille vammaisille henkilöille ja vahvistaisi vammaisten henkilöiden osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta. Vastuu palvelujen järjestämisestä siirtyisi sote -uudistuksen myötä kunnilta maakunnille. Hallitus on antanut laista eduskunnalle esityksen 27.9.2018 ja lain olisi tarkoitus tulla voimaan vuoden 2021 alusta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018a.) Sisältöuudistuksen lisäksi vammaislainsäädännön uudistamisella tavoitellaan säästöjä, mutta sosiaali- ja terveysministeriö (2018a) painottaa tiedotteessaan, että palveluja koskevat säästöt on tarkoitus saada aikaan toimintatapojen muutoksilla, ei palveluja heikentämällä.

Itsemääräämisoikeuslainsäädännön uudistamista on valmisteltu pitkään, ja siitä on annettu hallituksen esitys eduskunnalle ensimmäisen kerran jo elokuussa 2014. Esitys raukesi hallituksen vaihtuessa, mutta uudistuksen valmistelua jatkettiin entistä laajempaan. Luonnos uudeksi asiakas- ja potilaslaiksi oli lausuntokierroksella syksyllä 2018. Lausuntopalautteen perusteella luonnokseen tuli kuitenkin runsaasti muutostarpeita, joiden valmistelu vaatii paljon työtä. Tästä syystä kaikki uudistukseen liittyvät kokonaisuudet eivät ehtineet syksyn 2018 aikana eduskunnan käsittelyyn ja esitys päätettiin poistaa kyseisen hallituskauden hallituksen esitysten listalta. Lain valmistelua aiotaan kuitenkin edelleen jatkaa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018b.)

Luonnoksen mukaisesti uudella lainsäädännöllä tuetaan sosiaali- ja terveydenhuollon integraatiota säätämällä uusi asiakas- ja potilaslaki, joka sisältäisi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan ja potilaan osallistumiseen, kohteluun, itsemääräämisoikeuteen ja oikeusturvaan liittyvät keskeiset periaatteet. Laki kumoaisi nykyiset sosiaalihuollon asiakaslain sekä potilaslain. Itsemääräämisoikeuteen liittyen uudessa asiakas- ja potilaslaissa säädetään itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoittamiselle asetetuista edellytyksistä täsmälli-

sesti. Lisäksi kaikkein heikoimmassa asemassa olevien hyvä kohtelu turvataan mm. päätöksenteon tukemisen, hoitotahdon ja itsemääräämisoikeutta turvaavan suunnitelman avulla. (Hämeen-Anttila 2018, 4–9.)

Tulevat lainsäädäntöuudistukset vaikuttavat varmasti työhön kehitysvammaalalla ja asettavat omalta osaltaan uusia muutostarpeita niin toimintatapoihin kuin palvelujen järjestämisen tapoihin. Kehitysvammalain muutoksen myötä voidaan alan ammattilaisilla olettaa olevan runsaasti varsin tuoretta kokemusta muuttuneeseen lainsäädäntöön reagoimisesta ja siitä, mitä se vaatii. Näkemykseni mukaan onkin tärkeä tarkastella kehitysvammalain muutoksen käytäntöä ja vaikutuksia, sekä henkilökunnan kokemuksia ja tätä kautta varautua myös tuleviin lainsäädäntöuudistuksiin ja niiden käytännön toteutukseen.

3 KEHITTÄMISTUTKIMUKSEN TAUSTA

Kehitysvammalain muutos on tarkoittanut käytännön kokemukseni kautta muutoksia mm. toiminta-, kirjaamis- ja arviointikäytäntöihin kehitysvammaisten asumispalveluissa. Opinnäytetyössäni tutkin, miten kehitysvammalain muutos on siirretty käytäntöön ja miten se on vaikuttanut asumispalvelujen arkeen niin avo- kuin laitoshoidon asumisen puolella. Tutkimuksessani korostuu henkilökunta- ja kehittämisenäkökulma; työntekijöiden kokemusten ja näkemysten avulla tarkoitukseni on löytää kehittämiskohteita sekä esittää mahdollisia kehittämisehdotuksia, joiden avulla kehitysvammalain muutoksen tarkoitusta ja tavoitteita voidaan käytännössä vahvistaa, kehittää ja edistää asumispalveluissa. Lisäksi henkilökunnan kokemukset lakiin liittyvästä tiedottamisesta, ohjeistuksesta, soveltamisen tuesta sekä aiheesta käytävästä keskustelusta tuottavat tietoa käytännön kehittämisen tueksi mm. tuleviin lakimuutostilanteisiin varauduttaessa.

Monet kehitysvamma-alaan liittyvät kehittämishankkeet ja ohjelmat, mm. KEHAS -ohjelma eli kehitysvammaisten asumisen ohjelma, jota esittelin edellä tarkemmin, painottavat itsemääräämisoikeutta sekä sen tukemista ja vahvistamista. Itsemääräämisoikeus kuuluu osallisuuden lisäksi laadukkaan asumisen ja elämisen avaintekijöihin. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (23.6.1977/519) määrittää vuonna 2016 voimaan tulleessa 42 §:ssä itsemää-

räämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteiden käyttöä erityishuollossa. Sosiaali- ja terveysalalla kehittämistä on paljon. Muiden kehittämishankkeiden lisäksi kehittämisen taustalla saattaa juurikin olla lainsäädännön muutokset tai muuttuvat poliittiset linjaukset, ja tärkeää onkin suodattaa erilaiset kehittämishankkeet ja -toimenpiteet halutun kehittämissuunnan ja todellisten tarpeiden näkökulmasta (Stenvall & Virtanen 2012, 16). Tämän vuoksi onkin tärkeää kerätä tietoa kokemuksista ja näkemyksistä liittyen mahdolliseen kehittämistoiminnan kohteeseen ja kehittämisen mahdolliseen tarpeeseen sekä sen kohdentumiseen.

Vaikka varsinaista kehitysvammalain muutokseen liittyvää tutkimusta ei merkittävässä määrin ole vielä ennätettykään julkaista lakimuutoksen ollessa varsin tuore, on niitä asioita, joihin lakimuutoksella pyritään vaikuttamaan, tutkittu vammaispalveluissa varsin paljon. Tällaisia ovat mm. itsemääräämisoikeuden toteutuminen sekä asiakkaan asema palvelujen käyttäjänä. Katariina Hakala (2014) on Kehitysvammaliiton RATTI -hankkeeseen liittyvässä tutkimuksessa nostanut esiin itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden kannalta haastavia tilanteita kehitysvammaisten asumispalveluissa. Tällaisia olivat esimerkiksi oikeus valita missä, ja kenen kanssa asuu ja oikeus hallinnoida omaa kotiaan (Hakala 2014, 7).

Vuonna 2013 Valvira eli Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto on selvittänyt itsemääräämisoikeuden toteutumista sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa asumispalveluissa, sisältäen kehitysvammaisten asumispalvelut. Selvityksessä ilmeni mm., että vain kolmanneksessa yksiköistä on ohjeet rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Kuitenkin rajoitustoimenpiteitä oli käytetty riippumatta ohjeistuksen olemassaolosta ja jopa enemmän sellaisissa yksiköissä, joissa ohjeita ei ollut. Myös rajoitustoimenpiteiden kirjaamisessa oli kehitettävää. Erityinen suunnitelma asiakkaiden itsemääräämisoikeuden edistämiseksi oli laadittu vain seitsemässä yksikössä, mutta usein aihetta oli käsitelty esimerkiksi yksikön toimintasuunnitelmassa. (Valvira 2013, 10, 25, 31–37.) Kyseinen tutkimus vaikuttaakin vahvistavan sitä käsitystä, että kehitysvammaisten asumispalvelujen piirissä tapahtuvien rajoitustoimenpiteiden säätelylle on todella ollut tarvetta.

4 KEHITTÄMISTUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TOTEUTUS

4.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten kehitysvammalain muutos on henkilökunnan näkökulmasta vaikuttanut työhön ja asukkaiden elämään kehitysvammaisten asumispalveluissa; niin laitoshoidon kuin avohuollon puolella.

Tutkimus koostuu kolmesta teemasta: tiedottaminen, ohjeistus ja perehdytys; käytännön toteutus ja vaikutukset sekä soveltamisen tuki ja yhteinen keskustelu. Teemoihin koostettujen kysymysten avulla esille on tarkoitus saada niin onnistumiset kuin ongelmakohdatkin, joiden kautta kehittämiskohteet tulevat myös näkyviksi.

Tutkimuskysymykset ovat

- Miten lakimuutoksesta tiedottaminen, ohjeistus ja perehdytys on organisaatiossa toteutunut henkilökunnan kokemuksen mukaan?
- Miten lakimuutos on vaikuttanut ja näkyy käytännössä asiakkaiden elämässä ja henkilökunnan työssä?
- Minkälaista tukea on saatavilla lain soveltamiseen liittyen ja minkälaista keskustelua aiheesta käydään?

Punaisena lankana tutkimuksessa on nimenomaisesti henkilökunnan kokemukset ja näkemykset sekä arjen kokemuksista kummunneet kehitystarpeet, jotka tutkimuksen on tarkoitus nostaa esiin. Esiin tulleiden kokemusten ja kehittämistarpeiden pohjalta esitän lopuksi joitakin kehittämissuhteita niin tuleviin lakimuutoksiin varautumiseksi kuin kehitysvammalain käytännön vahvistamiseksi.

4.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimus on laadullinen kehittämistutkimus. Kehittäminen itsessään on toimintaa, joka Toikon ja Rantasen (2009, 16) mukaan tähtää muutokseen, ja sillä tavoitellaan jotain tehokkaampaa ja parempaa kuin aiemmat toimintatavat. Kehittämistoiminnan perusteet voivat puolestaan kummuta joko sisäisistä tai ulkoisista tekijöistä. Ulkoinen tekijä voi olla esimerkiksi toimintaympäristön muutos, ja tällöin kehittämisen tavoitteena on mukautua ulkoisiin vaatimuksiin. Ke-

hittämistoiminnan ja tutkimuksen suhdetta voidaan tarkastella siitä näkökulmasta, että tutkimuksesta saatua tietoa on mahdollista soveltaa käytännön kehittämistyössä. (Toikko & Rantanen 2009, 18–19.) Arkipäivän työhön ja käytäntöihin vaikuttava lainsäädännön muutos on sellainen ulkoinen tekijä, jonka vuoksi kehitysvammaisten asumisessa on varmastikin jouduttu muuttamaan ja kehittämään toiminta- ja työtapoja. Käytännön kokemusten ja näkemysten kautta on mahdollista saada sellaista tietoa, jonka avulla kehittämistoimintaa voidaan kohdentaa oikein ja suunnata enemmän sisäisistä tarpeista lähteväksi. Tutkimukseni tarkoituksena on siis tuottaa tietoa kehittämisen pohjaksi.

Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus tarkoittaa kokonaista joukkoa erilaisia tutkimuskäytäntöjä, ja sitä on vaikea määritellä selkeästi (Metsämuuronen 2009, 215). Lähtökohtaisesti kuitenkin laadullisessa tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat merkitykset, jotka Vilkan (2015, 75) mukaan ilmenevät suhteina ja niiden muodostamina merkityskokonaisuuksina. Kvalitatiivinen tutkimusote sopii erityisen hyvin käytettäväksi silloin, kun halutaan ymmärtää tutkittavaa ilmiötä, halutaan saada siitä syvällisempi näkemys ja ollaan kiinnostuneita merkityksistä sekä kokemuksista (Kananen 2014, 18–19). Tyypillisesti kvalitatiivisessa tutkimuksessa suositaan ihmistä tiedonkeruun instrumenttina ja kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti (Hirsjärvi ym. 2015, 164). Kvalitatiivinen tutkimusote sopii käytettäväksi hyvin myös siksi, kehitysvammalain muutos ilmiönä on tässä mittakaavassa ollut merkittävä uudistus, ja se on ennättänyt olla voimassa vasta muutaman vuoden. Kananen (2014, 18) mukaan kvalitatiivinen tutkimusote onkin sopiva juuri silloin, kun ilmiötä ei vielä tunneta kovinkaan syvällisesti.

Aineistonkeruumenetelmänä tutkimuksessani halusin käyttää puolistrukturoitua teemahaastattelua, jossa edetään etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien kysymysten mukaan. Teemahaastattelun etuna on erityisesti sen joustavuus ja se, että kysymyksiä voidaan tarvittaessa tarkentaa vastauksista riippuen, väärinkäsityksiä voidaan oikaista ja kysymysten järjestystä muuttaa haastattelijan parhaaksi katsomalla tai tilanteeseen sopivalla tavalla (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 85–87). Tuomi ja Sarajärvi (2018, 86) mainitsevat haastattelun eduiksi myös sen, että henkilökohtaisuuden vuoksi tiedonantajat luvan annettuaan kieltäytyvät haastattelusta tai sen käytöstä tutkimuksessa hyvin harvoin.

Haastattelu valikoitui aineistonkeruumenetelmäksi siis myös riittävän ja mahdollisimman luotettavan tutkimusaineiston varmistamiseksi. Haastattelun teemat muotoutuivat tutkimuksen teemojen ja tutkimuskysymysten mukaan: lakimuutoksesta tiedottaminen, ohjeistus ja perehdytys; käytännön toteutus ja vaikutukset sekä yhteinen keskustelu ja soveltamisen tuki. (Liite 1)

Haastatteluun liittyy myös omat riskinsä. Haastattelijan taidolla ja kokemuksella on vaikutusta aineistonkeruun joustavaan säätelyyn haastattelutilanteissa. Lisäksi haastattelu voi sisältää useita virhelähteitä, jotka johtuvat niin haastattelijasta kuin haastateltavista. Esimerkiksi haastateltavan taipumus antaa sosiaalisesti hyväksytyjä vastauksia voi vaikuttaa haastattelun luotettavuuteen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35.) Toimin itse haastattelijana tutkimuksessani, eikä minulla juurikaan ole kokemusta vastaavista haastattelutilanteista. Huolellisella valmistautumisella ja muistiinpanoilla on kuitenkin mielestäni mahdollista pyrkiä parhaaseen mahdolliseen suoritukseen haastattelijana.

Ryhmähaastattelun valitsin haastattelumuodoksi siitä syystä, että siten oli mahdollista tavoittaa mahdollisimman suuri joukko haastateltavia olemassa olevilla resursseilla. Lisäksi ryhmässä haastateltavien on mahdollista saada toisiltaan tukea ja tarkennusta esimerkiksi käytänteitä ja tapahtumia muisteltaessa. Ryhmähaastattelulla on myös muita etuja. Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 61) mukaan ryhmähaastattelua voidaan pitää melko vapaamuotoisena keskusteluna, jossa osanottajat kommentoivat asioita varsin spontaanisti ja tuottavat tutkittavasta ilmiöstä monipuolista tietoa. Ryhmähaastattelussa on kuitenkin omat haasteensa, joihin on hyvä ennalta varautua. Mm. ryhmädynamiikan ja valta-asetelmien mahdollinen vaikutus keskusteluun tulee huomioida. Myös keskustelun tallentamisessa ja purkamisessa voi ilmetä ongelmia, esimerkiksi tallenteen äänenvoimakkuuksien suhteen tai sen tunnistamisessa, kuka milloinkin puhuu. (Mts., 63.)

4.3 Tutkimuksen kohdeorganisaatio ja -yksiköt

Tutkimuksen kohdeorganisaatio, Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä Carea, lakkasi sellaisenaan olemasta 1.1.2019 kun koko Kymenlaakson kattava sosiaali- ja terveystalvet tarjoava kuntayhtymä aloitti

toimintansa. Uusi kuntayhtymä, Kymsote, vastaa jatkossa Carean järjestämistä erikoissairaanhoidon ja erityishuollon palveluista. Lisäksi Kymenlaakson kuntien sosiaali- ja terveystalvet siirtyivät kokonaisuudessaan Kymsoten toiminnaksi. (Kymenlaakson liitto 2016.) Tutkimus on kuitenkin aloitettu Carealle, ja siihen on saatu tutkimuslupa Carean edustajalta 26.3.2018. Tutkimuksen käytännön toteutus ja aineiston keruu tapahtui ajalla 7.–16.11.2018 ja tästä syystä tutkimus on keskittynyt Carean sosiaalipalvelujen vastuualueen asumisyksiköiden näkökulmaan ja kokemukseen. Vaikka tutkimus tarkastelee Carean toimintatapoja ja -malleja, voidaan tuloksia ja kehittämisehdotuksia hyödyntää Kymsoten asumispalveluiden kokonaisuudessa.

Tutkimukseen valikoitui siis entisen Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymän Carean sosiaalipalvelujen vastuualueen asumisyksiköitä, yhteensä viisi. Kyseiset yksiköt ovat nykyään osa Kymsoten eli Kymenlaakson sosiaali- ja terveystalvet kuntayhtymän asumispalveluja. Kaksi tutkimukseen osallistuneista asumisyksiköistä tarjoavat laitoshoidon, loput tehostettua palveluasumista. Asukaskunta vaihteli huomattavasti, samoin kuin henkilökuntavahvuus. Laitoshoidon puolella sekä enemmän apua ja tukea tarvitsevien asukkaiden kohdalla henkilökuntaresurssia oli enemmän kuin ns. kevyemmän tuen yksiköissä. Yksiköiden henkilökuntavahvuus vaihteli siis erilaisten tuen tasojen ja asukkaiden yksiköllisten tarpeiden mukaan. Laitoshoidon tarjoavassa kahdessa yksikössä henkilökuntaresurssit olivat kuitenkin haastattelujen perusteella lähtökohtaisesti avohuollon asumista vahvemmat. Tutkimukseen osallistuneet yksiköt sijaitsevat kaikki fyysisesti Pohjois-Kymenlaakson alueella, vaikka Carea on tarjonnut asumispalveluja kehitysvammaisille henkilöille myös Kotkassa ja Haminassa.

4.4 Prosessin kuvaus

Opinnäytetyöstä ja toteutuksesta sovin Carean Sosiaalipalvelujen päällikön Teija Vanhalan kanssa tapaamisessa 15.3.2018, ja lupa tutkimukselle myönnettiin 26.3.2018. Haastattelujen käytännön toteutuksesta sovin suoraan esimiesten kanssa sähköpostin välityksellä. Alun perin olisin halunnut osallistua tutkimukseeni kaikki silloisen Carean Sosiaalipalvelujen vastuualueen tehostetun palveluasumisen yksiköt, mutta mm. aikataulusyistä tämä osoittautui mah-

dottomaksi, ja päädyin sopimaan haastatteluista viiden asumisyksikön esimiehen kanssa. Ryhmähaastattelut toteutuivat aikavälillä 7.–16.11.2018. Ajankoh-
tien sopimisen jälkeen toimitin sähköpostitse yksiköiden esimiehille saatekir-
jeet (Liite 2) välitettäväksi haastatteluajankohtana paikalla oleville työnteki-
jölle. Se, että saatekirjeet tavoittivat mahdolliset tutkimukseen osallistuvat
henkilöt, jäi siis esimiesten vastuulle.

Ryhmähaastatteluihin osallistuivat sovittuna ajankohtana paikalla olleet asu-
misyksikön työntekijät. Vielä ennen haastattelun alkua painotin osallistumisen
vapaaehtoisuutta ja anonymiteettia, etenkin sen vuoksi, etten ollut täysin
varma siitä, oliko saatekirje tavoittanut kaikki mahdolliset osallistujat. Ryhmien
saamat ennakkotiedot haastattelusta ja tutkimuksesta havaintoni mukaan hie-
man vaihtelivatkin, ja tämän vuoksi esittelin itseni ja opinnäytetyöni tarkoituk-
sen erityisen huolella ennen jokaista haastattelua. Yhteen haastatteluista ha-
lusi ottaa osaa myös esimies, ja muun työryhmän hyväksynnällä hän osallistui
haastatteluun tasavertaisena jäsenenä. Riskinä tässä ratkaisussa toki oli esi-
merkiksi Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 35,63) esiin tuomat vaikutukset vas-
tauksissa sekä valta-asemien mahdollinen vaikutus keskusteluun. On kuiten-
kin vaikea arvioida, olisiko kyseisellä ryhmällä keskustelu tai vastaukset olleet
erilaisia, jos esimies ei olisi ollut paikalla.

Ryhmien koko vaihteli yksiköiden henkilökuntavahvuuden, kyseisenä ajankoh-
tana paikalla olleiden henkilöiden ja mahdollisten päällekkäisten tapaamisten
ja menojen mukaan. Haastateltavien ryhmien koko vaihteli kahdesta viiteen
henkilöön ja yhteensä haastateltavia oli 18. Vaikka kaksi henkilöä on enem-
män pari kuin ryhmä, toteutin myös haastattelun, johon saapui paikalle kaksi
osallistujaa. Kyseisessä ”ryhmässä” keskustelua syntyikin muita ryhmiä vä-
hemmän, ja haastattelu itsessään jäi ajallisesti lyhyemmäksi. Kahdessa ryh-
mässä osallistujia oli viisi, kolmen ja neljän hengen ryhmiä oli molempia yksi.
Ryhmäkokoja en ollut yksiköiden erilaisten luonteiden ja kokojen vuoksi en-
nalta määritellyt. Siksi ryhmäkoot vaihtelivatkin hieman.

Tarkoitukseni oli kuvata ryhmähaastattelutilanteet videokameralla, mm.
edellä mainitun tunnistamisongelman välttämiseksi. Videokameran tarkoitusta
varten sain lainaksi Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulusta. Kuvaaminen
osoittautui kuitenkin suureksi haasteeksi, sillä jokaisen ryhmän kohdalla se

nousi kynnyskysymykseksi siitäkin huolimatta, että painotin itseni olevan ainoa henkilö, joka tulee videon näkemään, ennen kuin se hävitetään lopullisesti. Kompromissina ja haastattelutilanteiden helpottamiseksi kuvaamaan päädyttiin erilaisia esineitä kahvikupeista kynätelineisiin. Kuvaamisesta siis järjestelmällisesti kieltäydyttiin. Pelkäsin kuvaamisesta kieltäytymisen vaikuttavat litteointiin ja tuovan siihen haasteita, mutta toteutuksen kannalta ja haastattelutilanteen helpottamiseksi haastattelut videokuvaamisen sijaan käytännössä siis nauhoitettiin.

Ryhmähaastattelut kestivät keskimäärin 40 minuutista lähes puoleentoista tuntiin. Vaikka jokaisen viiden ryhmän kohdalla keskustelua syntyi kiitettävästi, oli selvää vaihtelua havaittavissa siinä, miten itse haastatteluun suhtauduttiin. Tähän saattoi vaikuttaa myös mahdollinen valmistautumattomuus sekä kiireet tai tilanne työssä. Joissakin ryhmissä syntyi runsasta ja polveilevaa keskustelua paljonkin, kun taas muutamassa ryhmässä haastateltavat tyytyivät vastaamaan vuorollaan kysymyksiin, eivätkä edes haastattelijan tarkennukset tai lisäkysymykset tuoneet lisäarvoa keskusteluun. Myös ryhmän dynamiikalla voi olla vaikutusta haastattelutilanteeseen. Esimerkiksi yksilöhaastattelusta ryhmähaastattelu eroaa merkittävällä tavalla siinä suhteessa, että henkilökohtaisten näkemysten sijaan ryhmäkeskustelussa osallistujat joutuvat muodostamaan kollektiivisesti jaettua ymmärrystä yksilöllisistä kokemuksista ja huomioimaan toisten mielipiteet omaa näkemystään perustellessaan (Pietilä 2010, 215).

Aineiston keräämisen eli ryhmähaastattelujen toteuttamisen jälkeen litteroin aineiston. Litterointi eli puheen muuntaminen tekstiksi on yleensä aineiston ensimmäinen käsittelyvaihe (Ruusuvoori 2010, 424). Litteroinnin tarkkuus on puolestaan riippuvainen tutkimusotteesta ja -tehtävästä eikä siihen ole yksiselitteistä ohjetta (Hirsjärvi & Hurme 2008, 139). Alkuperäinen ajatukseni oli litteroida jokainen ryhmähaastattelu kokonaan. Kuitenkin jo haastattelutilanteissa ilmeni, että keskustelua syntyi helposti myös ohi aiheen ja esimerkiksi asiakastietojärjestelmän muutoksesta keskusteltiin useammassa haastattelussa. Vilkan (2015, 89) mukaan myös osittainen litterointi on mahdollista, ja se voidaan tehdä esimerkiksi tutkimuksen teemojen mukaan. Rajasinkin litte-

roinnin ulkopuolelle sellaiset keskustelut, jotka eivät lainkaan liittyneet tutkimuksen teemoihin. Sellaisia ei kokonaisuudessaan ollut kovinkaan paljoa, ja päädyinkin litteroimaan aineiston lähes kokonaisuudessaan.

4.5 Aineiston analysointi

Analysoin aineiston teemoitellen hyödyntäen aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi on karkeasti jaoteltuna kolmivaiheinen prosessi, jonka vaiheet ovat pelkistäminen, ryhmittely ja teoreettisten käsitteiden luominen. Pelkistämävaiheessa alkuperäisdatasta karsitaan tutkimuksen kannalta epäolennainen pois. Tämä voi tapahtua esimerkiksi etsimällä auki kirjoitetusta aineistosta tutkimustehtävää kuvaavia ilmauksia, jotka listataan erikseen. Aineistosta koodatut alkuperäisilmaukset käydään seuraavassa vaiheessa läpi ja niistä etsitään samankaltaisuuksia ja/tai eroavaisuuksia. Samaa kuvaavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistetään luokiksi, joista muodostuvat alaluokat, ja kukin alaluokka nimetään käsitteellä, joka kuvaa luokan sisältöä. Tämän jälkeen aineisto käsitteellistetään, eli edetään alkuperäisilmauksista teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Luokitusten yhdistämistä jatketaan niin kauan, kuin se on aineiston sisällön näkökulmasta mahdollista. Teemoittelu, jota tässä tutkimuksessa käytän, on luokituksen kaltaista, mutta siinä korostuu kustakin teemasta esiin tuodut asiat. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105, 122–125.)

Ennen kuin varsinaiseen analyysiin voidaan siirtyä, aineistoon tutustutaan ja sitä järjestetään (Ruusuvuori ym. 2010, 10). Tutkimukseni aineisto osoittautui odotetusti varsin suureksi, litteroitua tekstiä kertyi yhteensä 103 sivua. Sivumäärään sisältyy myös taustatiedot ja yksiköiden kuvaukset. Ruusuvuoren ym. (2010, 14) mukaan jo litteroidessa olisi hyvä miettiä, mitkä elementit auttavat vastaamaan tutkimuskysymyksiin, varsinkin kun kyseessä on iso tekstimassa. Vaikka litterointi on tärkeä osa aineistoon tutustumista ja sen järjestelyä, jätin aineiston syvällisemmän tarkastelun vasta seuraavaan vaiheeseen. Teemojen pohjalta rakentuneet haastattelut olikin helppo jäsentää ja jaotella teemojen mukaisesti, mikä auttoi saamaan suurta aineistoa hallittavampaan ja helpommin jäsennettävään muotoon.

Aineiston analyysin punaisena lankana tutkimuksessani olivat työntekijöiden kokemukset ja näkemykset kehitysvammalain muutosta koskevasta käytännön muutosprosessista ja sen vaikutuksista. Analyysia ohjasivat tutkimuksen kolme teemaa: tiedotus, perehdytys ja ohjeistus; käytännön toteutus ja vaikutukset sekä soveltamisen tuki ja keskustelu. Aineistoa rajatessa teemoittelin aineiston tutkimukseni teemojen mukaisesti kolmeksi erilliseksi kokonaisuudeksi. Jokaiseen teemaan sisältyvästä aineistosta etsin toisiinsa liittyvät ja samankaltaiset alkuperäisilmaukset ja ajatuskokonaisuudet, jotka ryhmittelin. Alkuperäisilmaukset pelkistin vain siinä tapauksessa, jos ne olivat pitkiä ja monisaisia. Teemoitteluvaiheessa yhdistelin toisiinsa sopivat pelkistetyt ilmaukset, joista syntyi alakategorioita ja joista toisiinsa sopivat yhdistin seuraavassa vaiheessa yläkategorioiksi.

5 TULOKSET

Esittelen opinnäytetyöni tulokset teemoittain. Käytännön toteutuksesta ja vaikutuksista muodostui odotetusti suurin kokonaisuus, ja sen sisältä löydettävissä olevat kategoriat on siksi eritelty ja esitelty hieman tarkemmin. Ryhmähaastatteluihin osallistui siis yhteensä 18 yksikön työntekijää, joista 16 oli työskennellyt vastaavassa työssä samassa organisaatiossa lakimuutoksen aikaan. Kaksi haastateltavista olivat olleet muualla lakimuutoksen toteutuessa, joko toisenlaisissa tehtävissä tai väliaikaisesti poissa työstä. Molemmat ovat kuitenkin työskennelleet kehitysvammaisten asumispalveluissa sekä ennen kehitysvammalain muutosta että nyt sen jälkeen. Haastateltavat olivat kaikki joko vakituisia työntekijöitä tai pitkäaikaisia sijaisia. Kaksi asumisyksiköistä tarjoaa laitoshoidon asumista, loput kolme tehostettua palveluasumista eli kehitysvammaisten autettua asumista ja pääsääntöisesti yksiköt olivat ryhmäkoteja. Yksiköiden asukkaat olivat keskenään hyvin erilaisia ja eriasteisesti kehitysvammaisia, ja ikähaitari vaihteli 24 ikävuodesta yli 70 ikävuoteen. Jopa saman yksikön sisällä asukkaiden ikä vaihteli vastaavalla haitarilla.

5.1 Tiedotus, perehdytys ja ohjeistus

5.1.1 Tiedottamisen käytäntö ja kokemukset tiedottamisesta

Lakimuutoksesta tiedottamisen käytännön toteutus tapahtui työntekijöiden kertoman mukaan virallisesti kahdella tavalla: suullisesti ja kirjallisesti. Kirjallinen tiedottaminen jakautui sähköpostin ja Intranetin eli sisäisen verkon kautta tapahtuneeseen tiedottamiseen. Suullinen tiedottaminen puolestaan piti sisälleen koulutukset ja luennot, joissa useampikin haastateltava kertoi käyneensä. Edellä mainittujen virallisten tiedotuskanavien lisäksi aineistosta nousi esiin oma-aloitteinen tiedonhankinta, johon kuului niin asiantuntijakonsultaatio kuin muualta saatu kollegiaalinen tiedonanto.

”Mut mehän soitettiin sosiaalityöntekijä silloin puhumaan näistä lakipykälistä silloin - - -. Ni, kävi puhumassa meille siitä ja kertomassa niitä säännöksiä ja miten niitä suhteutetaan meille.”

Kokemukset tiedotuksesta ja lakimuutoksen voimaantulosta oli jaoteltavissa selkeisiin kategorioihin. Kokemukset tiedottamisesta ja lakimuutosvaiheesta jakautuivat neljään yläkategoriaan. Nämä ovat tiedon ja tiedottamisen sekavuus, tiedon vähäisyys tai puute, alkuvaikeudet rajoitustoimenpiteiden kirjaimisessa sekä aikataulu ja ajankohta. Jokainen yläkategoria koostuu useammasta alakategoriasta, jotka muodostuivat aineistoa teemoittelemalla. Tiedon ja tiedottamisen sekavuuteen liittyvät kolme alakategoriaa ovat ylireagointi, tiedon epäselvyys ja tiedon ristiriitaisuus. Ylireagointia kuvattiin useammassakin haastattelussa.

Mut alkuunhan se oli sellasta et ainakin Yksikkö X:ssä puhuttiin silloin sitä, että tota... Luultii että ei saa enää rajottaa niinku ketään millään lailla. Haastateltava 3.

Tiedon ja tiedottamisen epäselvyyttä kuvattiin myös paljon; epävarmuutta siitä miten tulee toimia, jotta toimisi oikein ja muuttuneen lain mukaisesti. Tiedon ristiriitaisuudesta puolestaan nousi esiin eri lähteistä saatu erilainen tieto, joka saattoi olla ristiriidassa keskenään.

Toinen ohjas toisel taval ja toinen toisel taval ja pomo eri taval ja se on vissii nyt vasta asettunu kohillee jos nyt ihan suoraan sanotaan. Haastateltava 10.

Tiedon vähäisyyttä ja puutetta kuvaavat kolme alakategoriaa ovat kirjaamiseen liittyvä epätietoisuus, tiedotuksen ja tiedon vähäisyys sekä se, että tiedottamisesta ei ole muistikuvaa. Erityisesti rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen liittyvää epätietoisuutta kuvattiin liittyneen lakimuutosvaiheeseen. Vastauksissa kuitenkin ilmeni myös epätietoisuuden helpottaneet lain tultua tutummaksi.

Kirjaamiset, ni niis oli aika sekaannuksia välillä kyllä niissä kirjauksissa, - - - ja sitte ei tiedetty et mitä pitää kirjata ja miten se pitää kirjata ennen ku perehdyttiin näihin sitte tarkemmin.

Tiedon ja tiedottamisen vähäisyyttä esiintyi vastausten mukaan jonkin verran, lisäksi kahdessa vastauksessa ilmaistiin, ettei tiedottamisesta ja sen toteutuksesta lakimuutostilanteessa ole minkäänlaista muistikuvaa. Rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen epätietoisuuden lisäksi haastatteluissa kuvattiin runsaasti kirjaamisen alkuvaikeuksia. Siihen liittyvinä teemoina olivat sekaannukset ja virhekirjaukset sekä vaikeuden uuden käytännön omaksumisessa. Sekaannuksia ja virhekirjauksia lakimuutoksen voimaantulon alkuvaiheessa ilmeni lähes jokaisen haastattelun kohdalla. Sekä virheellisiä että tarpeettomia, erityisesti rajoitustoimenpiteiden kirjauksia, tuotiin esiin. Alun vaikeudet kirjauskäytännön omaksumisessa näyttäytyivät erityisesti kirjausten unohteluna.

Ja jotain kirjauksiinhan myö tehtii ja sit ilmotettii ettei ois tarvinu tehdä.

Mut hitto ku niit ei meinannu aina, ---, ku ei meinannu aina muistaa.

Lakimuutoksen voimaantulon aikataulu ja ajankohta sekä niiden haasteet nousivat aineistosta selkeästi esiin. Käytänteiden muuttaminen lain vaatimusten mukaiseksi esimerkiksi yölukituksen ja siihen liittyvän kahdeksan tunnin aikarajan osalta tapahtui haastateltavien kuvausten mukaan nopealla aikataululla ja vähäisellä valmistelulla.

Meilhän tul silleen että - - - ni tota sit oli niinku että nyt on ovet auki. Ja kaikkien ovi yhtä aikaa (naurua).

Kehitysvammalain muutoksen kesään sijoittuva ajankohta toi muutosvaiheeseen ja tiedottamiseen omat haasteensa mm. kesälomien vuoksi. Kesä koettiin hankalaksi ajankohdaksi, sillä tarvittavia henkilöitä ei välttämättä ollut paikalla vastaamassa esiin tulleisiin kysymyksiin.

5.1.2 Ohjeistus ja perehdytys

Ohjeistuksesta aiheeseen liittyen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi nousi esiin hyvin erilaisia käsityksiä ja käytäntöjä. Yhdessä yksikössä oltiin omaloitteisesti laadittu asiakaskohtaiset ja yksilölliset ohjeet rajoitustoimenpiteistä. Kyseisiä ohjeita pidettiin hyvinä ja selkeinä. Kolmessa haastattelussa tuotiin puolestaan esiin sosiaali- ja terveysministeriön laatima ohjetaulukko rajoitustoimenpiteitä ja niiden toteuttamista koskien. Kysyttäessä oman organisaation ohjeistuksesta aiheeseen liittyen, vastaukset jakaantuivat sen välillä, ettei ohjetta oman käsityksen mukaan ollut tai siitä ei ollut tietoa tai ohjeen olemassaolo ja sijaintipaikka tiedettiin.

Tietämättömyys ohjeesta tai käsitys, ettei ohjetta ole, nousi esiin useassa haastattelussa. Henkilökunnan keskuudessa kuitenkin myös tiedettiin jonkinlaisen ohjeistuksen organisaatiolta löytyvän, vaikka sitä ei välttämättä oltu käytetty ensisijaisena lähteenä lakimuutokseen liittyvää tiedontarvetta täyttämään. Oman organisaation ohjeistusta koskevista vastauksista nousi myös esille epävarmuus, joka oli havaittavissa vastauksissa käytetyistä ilmauksista. Ilmaukset *“no on kai, mun ymmärtääkseni ja mun mielestä”* toistuivat organisaation omasta ohjeesta puhuttaessa. Kuvaavinta oli kuitenkin tietämättömyys tai epätietoisuus ohjeistusta koskien. Myös ohjeiden löytämisen vaikeutta tuotiin yhdessä haastattelussa esiin.

Ja sitä paitsi, minusthan toi on aika vaikeest tehtykii toi... ne on aika monen mutkan kautta ettii ne, - - - varmaan hirveest on tietoo mut ei vaan oikein meinaa löytyä.

Lakiin liittyvästä perehdytyksestä haastatteluista nousi esiin kolme kategoriaa. Joko lakiin liittyvä perehdytys tapahtui muun perehdytyksen lomassa tai yleisellä tasolla, syvempi perehtyminen jäi perehtyjän omalle vastuulle alun ohjeistuksen jälkeen tai perehtyminen jäi kokonaan perehtyjän omalle vastuulle.

Vastausten perusteella voidaankin katsoa, että perehdyttäminen ja siihen liittyvät käytännöt vaihtelevat melko suuresti eri yksiköiden välillä.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta (20.5.2016/381) velvoittaa 42 a §:ssä, että erityishuollon toimintayksikön henkilökunta perehdytetään ja ohjeistetaan työmenetelmiin ja keinoihin, joiden avulla tuetaan ja edistetään erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Kysyinkin haastattelussa, miten tämä on tapahtunut ja vastaukset vaihtelivat suuresti. Päähuomioiksi vastauksista nousi kuitenkin se, että työmenetelmiä ja keinoja on ollut käytössä nimenomaisesti jo ennen lakimuutosta. Vastaukset jakautuivat seuraavaan kahteen yläkategoriaan: liian vähäinen perehdyttäminen tai aiheen huomioiminen sekä työmenetelmät, työtavat ja koulutukset.

Liian vähäiseen perehdyttämiseen ja aiheen huomioimiseen sisältyi itsemääräämisoikeuden tukemiseen liittyvän perehdytyksen ja huomioimisen vähäisyys sekä oma-aloitteinen ja itsenäinen aiheeseen perehtyminen.

Rehellisyyden nimissä minä sanon oman mielipiteeni, että ei hirveen hyvin. Nimenomaan sitä puolta. Se jää niinku aina jotenkin...

Kyseistä teemaa enemmän esille nousivat kuitenkin keinot ja käytänteet, joita itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja edistämiseksi on jo käytössä. Aktiivinen tuki, myös yksilökeskeisenä elämänsuunnittelu ja tuki -nimellä viitattuna, nousi vahvasti esiin kahdessa haastattelussa. Lisäksi positiivinen/hallittu riskinotto mainittiin kahdessa haastattelussa. Myös se nousi esiin, että itsemääräämisoikeuden tukeminen on aina ollut tärkeä ja tiivis osa työtä, eikä lakimuutos sen osalta ole tuonut siihen ajattelu- tai toimintamalliin merkittävää muutosta.

Itelle ei tuu mitää muuta mieleen, kun nyt toi, sillon vuosii sitte alko se aktiivisen tuen kouluttamiin ja kaikki tälläset. Et se nyt on niinku ehkä sellain isoin juttu mikä tulee mieleen...

On ollu se toimintamalli, mutta se on muuttunu ainoastaan että se on yksilökeskeinen elämänsuunnittelu ja tuki on nykyinen nimi sillä, mutta sama... samat periaatteet ja käytännön jutut toteutuu edelleen. - - - Ja siihen on meijät koulutettu sillon koko henkilöstö ja sitten on vaan koulutettu sisäisii valmentajii, jotka on jatkanu sitä jalkauttamista - - -

Aktiivisen tuen koulutusten lisäksi kahdessa haastattelussa mainittiin myös muunlaiset lisäkoulutukset lakiin ja sen muutokseen liittyen. Erityisesti mainittiin se, että tällaisiin koulutuksiin osallistui vain osa henkilökunnasta, jonka tehtävänä oli välittää koulutuksista saatu tieto muulle työryhmälle.

5.2 Käytännön toteutus ja vaikutukset

Lakimuutoksen käytännön toteutukseen ja vaikutuksiin liittyen aineistosta nousi esiin viisi kategorialla: **vaikutukset työryhmään ja työtapoihin, asukkaiden raha-asioihin liittyvien käytäntöjen muutos, rajoitustoimenpiteet ja niiden kirjaaminen, asukkaiden ja yhteistyökumppaneiden tietoisuus sekä haasteet ja kritiikki.**

5.2.1 Vaikutukset työryhmään ja työtapoihin

Kehitysvammalain muutos on aineiston perusteella edistänyt ammatillista kehittymistä ja vaikuttanut niin työntekijöihin, työryhmään kuin työtapoihinkin. Työryhmään kohdistuneet vaikutukset jakautuvat neljään alakategoriaan, jotka ovat työn kehittäminen ja rohkeus, vanhasta pois oppiminen, yhteinen keskustelu ja pohdinta sekä työn kriittisempi tarkastelu ja perusteluiden etsiminen. Työn kehittämiseen ja rohkeuteen kuuluu niin työn ja työtapojen kehittäminen kuin ammatillinen kasvu, rohkeus ottaa riskejä ja kyky sietää epävarmuutta.

Et kylhän niinku työryhmä on kasvanu siinä suhteessa, niinku työntekijät on kasvanu ja henkilökohtasel tasolla ja varmast joutunu tulee myöski omalt mukavuusalueelt pois...

Nii, toisaalthan tää on niinku tuonnu kyl paljon hyvää. Just niit turhii rajoituksii on jääny pois ja varmaa niinkun just vienny sit eteenpäin tät niinkun työn kehittämist ja kaikkee muutakii...

Vanhasta pois oppiminen, vanhoista käytänteistä luopuminen ja uusien ajattelumallien omaksuminen tuotiin esiin muutamassa haastattelussa. Joidenkin työntekijöiden kohdalla niin sanottu vanha laitospolttuuri on joskus ollut arkipäivää, joten uusien ajattelumallien ja toimintatapojen omaksuminen on saattanut tulla ajankohtaiseksi.

Yks sellain on kans että työntekijät on joutunu paljon opettelemaan niinku nimenomaan sitä, et koska mones paikkaa on ollu varmast se vanha laitospolttuuri et hoitajat tietää paremmin. Niin nyt joudutaakii oikeesti niinkun mieltimään niitä asioita enemmän...

Yhteinen keskustelu ja pohdinta työryhmän sisällä oli lakimuutoksen myötä lisääntynyt useiden haastateltavien mukaan. Lisäksi asioiden kriittisempi tarkastelu yhdessä työryhmänä sekä yhteisten ratkaisujen tekeminen tuotiin esiin. Toiminnan laillisen perusteen etsimisen ja perusteluiden lisäksi korostettiin asioiden asukaskohtaisen ja yksilöllisen tarkastelun merkitystä.

5.2.2 Asukkaiden raha-asioihin liittyvien käytäntöjen muutos

Asukkaiden rahankäyttöön liittyvät käytänteet ja toimintatavat ovat haastateltavien mukaan muuttuneet merkittävästi. Erityisesti kahdessa haastattelussa nousi esiin rahankäytön merkittävä vapautuminen ja siitä aiheutuneet seuraamukset, jotka olivat sekä positiivisia että negatiivisia. Asukkaiden vapautuneen rahankäytön ja sen seuraamusten lisäksi esiin nousi neuvojen ja keskustelun merkitys. Raha-asioita koskevasta muutoksesta nousseet kolme ala-kategoriaa ovat siis positiiviset vaikutukset, negatiiviset vaikutukset ja riskit sekä neuvot, keskustelu ja tuki.

Itsenäisemmän ja vapaamman rahankäytön seurauksena esiin tulleina negatiivisina seurauksina ja riskeinä kuvattiin käyttörahan riittämättömyyttä haluttuihin ostoksiin, rahan liiallista ja holtitonta käyttämistä, käyttäytymisen haasteita sekä vahvemman tuen tarvetta. Positiivisena seurauksena esille tuli puolestaan joidenkin asukkaiden kohdalla tapahtunut itsenäisyyden lisääntyminen ja mahdollisuus hoitaa raha-asiansa itse suoraan edunvalvojan kanssa.

Koska meilhän on kaks asukasta, joilla on nyt rahat ihan itellään, hoitaa ihan ite omat raha-asiansa. Ja molempien kohal on aika suht hyvinkin toiminu. Väliil on ollu vissii vähän rahat loppu, mut ihmeen hyvin ovat saaneet sillee kyllä jotenki riittämään rahansa.

On semmosiakin tapauksii et joku asukas haluaa hoitaa raha-asiat suoraan edunvalvojan kanssa. Sekin on mahdollista.

Merkittävään rooliin raha-asioden suhteen haastatteluista nouseekin esiin neuvot, keskustelu ja tuki. Vaikka henkilökunnalla ei ole oikeutta rajoittaa

asukkaiden rahankäyttöä, voidaan keskustelun ja neuvojen kautta ohjata ja tukea asukasta rahankäytössään. Myös edunvalvojat ovat henkilökunnan kokemusten mukaan tarvinneet tietoa ja ohjeistusta asukkaiden oikeudesta päättää itsenäisesti hallussaan olevien varojensa käytöstä.

Ja me ollaa myös jouduttu jollain tapaa tät itsemääräämisoikeutta myöskin esimerkiksi edunvalvojille kertoo, koska edunvalvojat on pyytänyt meitä et voitteks työ rajata sit rahankäyttö. Tai pankkikortin käyttö. Sit mie oon sillai ku ei meil oikein oo perusteita pankkikortin pois ottamiselle, koska se että hän käyttää pankkikorttia, ni ei ole syy ottaa pankkikorttii pois. - - - Ja neuvoo niiden käytössä, mutta se... me ei silti voida oikeen rajata niiden käyttö, koska meil pitäs aina olla perustelut sille.

5.2.3 Rajoitustoimenpiteet ja niiden kirjaaminen

Rajoitustoimenpiteiden osalta aineistossa painottuu järjestelmällisesti rajoitustoimenpiteiden väheneminen ja kaksi pääteemaa nousi selkeästi esiin: rajoitustoimenpiteiden huomattava vähentyminen sekä yksilöllisten tarpeiden mukaiset välttämättömät rajoitustoimenpiteet. Rajoitustoimenpiteiden vähentäminen pitää sisällään rajoitustoimenpiteiden arvioinnin ja minimoinnin, asukkaiden rohkaisun, käytäntöjen ja lain tulkinnan muutokset sekä asukkaan omasta toiveesta tapahtuvan rajoittamisen. Yksilöllisten tarpeiden mukaisiin välttämättömiin rajoitustoimenpiteisiin sisältyy myös rajoitustoimenpiteiden lainmukaisen toteuttamisen varmistamiseksi tehdyt fyysiset ja toimintatapoihin liittyvät muutokset.

Rajoitustoimenpiteiden vähenemiseen liittyen esille nousi lakimuutoksen myötä tapahtunut käytössä olleiden rajoitustoimenpiteiden tarkka arviointi, jonka seurauksena useista rajoitustoimenpiteistä kerrottiin päässeen eroon. Kyseisiä rajoitustoimenpiteitä kuvattiin useassa haastattelussa turhiksi. Lisäksi rajoitustoimenpiteiden kuvattiin olevan minimissään ja käytössä olevan vain pakolliset toimenpiteet. Aineistosta nousi myös esiin, että toisinaan asukkaat ovat saattaneet tarvita rohkaisua ja kannustusta rajoitustoimenpiteitä vähentäessä ja uusia käytäntöjä kokeiltaessa.

Mut sit taas mie kyl sanoisin näin, että silloin kun tää tuli tää lakimuutos ja näit rajoitustoimenpiteitä ruvettiin niinku niin sanotusti kattoon tarkemmin, niin päästiin kyl tosi monest niin sanotust turhasta rajotuksest eroon.

No meil ainaki yhel asukkaal niinku, sil on aina yöllä ovet lukossa niin se purettiin sit että vaikka se asukas ei ois ite sitä niin halunnukaa, sit rohkastii siihen että.

Käytännöissä ja lain tulkinnassa tapahtui myös rajoitustoimenpiteiden määrään vaikuttaneita muutoksia. Lisäksi rajoitustoimenpiteiden vähentämiseksi oli tehty mm. fyysisiä muutoksia. Tällaisina nousivat esiin erityisesti lukkojen poistot, joita oli toteutettu niin huoneiden kuin kaappien oviin. Myös hankintoja oli tehty, esimerkkinä yhteen yksiköistä hankittu sänky, joka on mahdollista laskea lattialle asti sängynlaitojen nostosta aiheutuvat rajoitustoimenpiteen välttämiseksi. Rajoitustoimenpiteiden kuvattiin vähentyneen myös lain tulkinnan tarkentuessa.

- - - niin hänellehän hommattiin esimerkiks sänky mikä on lattialla. Siis tää floorbed. Että tota, että ei tarvi nostaa laitoi, et kaveri voi pudota sängyst, mut se ei putoa ku viis senttii. - - - ja sehän se oli siel sen STM:n ihmisen kommentti niis koulutuksisakii että tota ei mikään määritä että pitää olla, laidat nostaa. Hommatkaa sängyt missä ei tarvi nostaa.

Et ens aluks niinku jotenkii et nyt tää pitää tehdä näin ennenku huomattii että onhan se niinku vähän sellain joustavampi kuitenkin... Ja tarviiks niit kaikkii sit justii niitä rajottamistoimenpiteit sit ehkä. Ainaki meilt varmaan poistu just niit lukkoi ja näit tälläsii.

Se, että asukas pystyy ilmaisemaan oman tahtonsa ja toiveensa, nousi merkitykselliseksi rajoitustoimenpiteiden osalta. Muuttunut laki kehitysvammaisten erityishuollosta (20.5.2016/381) määrittää 42 k pykälän 2. momentissaan sängynlaidat rajoittavaksi välineeksi. Niiden asiakkaiden kohdalla, jotka eivät kykene ilmaisemaan tahtoaan, suhtaudutaan tarpeenmukaiseen sängynlaitojen nostoon poikkeuksetta rajoitustoimenpiteenä. Kahden yksikön kohdalla esille nousi myös asiakkaat, jotka itse ilmaisevat haluavansa sängynlaidat ylös, eikä toimenpidettä tällöin tulkita rajoitustoimenpiteeksi. Myös siis asukkaan tahdon ja tarpeiden kautta ja toiveita kuuntelemalla on lain määrittämiä rajoitustoimenpiteitä saatu vähennettyä.

Niin, mut koska että he... meillä kaikki nää mitkä tulkitaan lain silmissä rajoitustoimenpiteiksi, on asukkaast lähtevää... asukkaan tahdosta lähtevä. - - - Nii, tää on se tietyst me ollaan onnellises asemas koetaan siinä mielessä, et meil asukkaat ite kertoo mielipiteensä.

Mut sitte asukkaat... Ku alettii selvittää sitä et ne haluaaki oikeesti et ne on ne sängynlaidat ylhäällä. Et jos me jätetään ne alas, ni eihän siithän tulee hirvee huuto.

Yksilöllisten tarpeiden mukaisia välttämättömiä rajoitustoimenpiteitä on jonkin verran käytössä. Tietyistä rajoitustoimenpiteistä katsottiinkin olevan mahdoton päästä eroon, esimerkiksi edellä mainituista sängynlaidoista sellaisten asukkaiden kohdalla, jotka eivät kykene itseään ilmaisemaan. Käytössä olevia rajoitustoimenpiteitä kuvattiin aineistossa vahvasti asukkaan tarpeista lähteviksi ja välttämättömiksi. Myös joitakin toimintakäytäntöihin liittyviä muutoksia oli tehty lain edellytysten täyttämiseksi, esimerkiksi yölukitukseen liittyvän kahdeksan tunnin aikarajan (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381, 42 m §, 2. mom.) noudattamiseksi.

Ei siit hirveest ku se on... sit ku se on laitettava ni se on laitettava... ei siit. - - - Et niist ei oo sellast hirveetä pohdintaa, ku se lähtee niin silleen asukkaasta kuitenkin se tarve.

Mä luulen et meil on käytös vaan ne pakolliset, ni niit ei vaan pysty niinkun, ei noit pysty noit laitojen nostoi...

Rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen liittyen henkilökunnan kokemuksista nousi esiin neljä kategoriaa: kirjaamisen lisääntyminen ja siihen kuluva aika, ennallaan pysynyt kirjaaminen, rutiinin tuoma helppous sekä haasteet ja epäselvyydet. Vaikka rutiinin siis kuvattiin tuovan varmuutta kirjaamiseen, nousivat aineistosta vahvasti esiin myös epäselvyydet ja kirjaamisen epävarmuus. Se, millaiseksi rajoitustoimenpiteisiin liittyvä kirjaaminen koettiin, vaikutti aineiston perusteella riippuvan paljon kontekstista ja rajoitustoimenpiteen tarkoituksenmukaisuuden kokemuksesta. Esimerkiksi sängynlaitojen nostamisen kohdalla rajoituksen kirjaamiseen kohdistuvaa turhautumista nousi esiin. Tiettyjen rajoitustoimenpiteiden kohdalla kirjaamisen kerrottiin kuitenkin pysyneen ennallaan.

Turhaa aikaa menee, se aika on kaikki asukkailt pois. Aivan turhaa aikaa, et siihen illallakin viimeiseksi, tai työvuoron päätteeksi, miten se nyt on missäkin työvuoros ni pitää varata ihan aikaa. - - - mut kyl minuu ainaki sylettää sen laitojen noston kohalla se kirjottaa.

No sillee niinku vertaa et ollaanhan me aina jouduttu kirjaamaa kaikki lukitukset tai tälläset ni ei siin nyt paljoo eroo niinku aikasempaa...

5.2.4 Asukkaiden ja yhteistyökumppaneiden tietoisuus oikeuksista

Asukkaiden tietoisuus tai tietämättömyys omista oikeuksistaan tuotiin lähes jokaisessa haastattelussa esiin. Se, kuinka tietoisia asukkaat omista oikeuksistaan ovat, vaihteli vastausten mukaan varsin paljon asukkaiden taustasta ja kehitysvammaisuuden asteesta riippuen. Asukkaiden laitostausta ja tietämättömyys oikeuksistaan, yhteistyötahojen näkemykset ja tietoisuus, tietoisuuden lisääntyminen sekä asukkaiden ohjeistus ja valistaminen oikeuksiinsa liittyen ovat aineistosta esille nousseet neljä teemaa. Laitostausta ja usein syvästä kehitysvammasta aiheutunut matala ymmärrys vaikuttivat vastausten mukaan siihen, ettei asukas ole tietoinen oikeuksistaan tai ymmärrä niiden sisältöä ja merkitystä. Myös tilanteita, joissa ohjaajan/hoitajan on tehtävä päätös asukkaan puolesta tämän matalasta ymmärryksen tasosta johtuen, tuotiin esiin.

Mutta en niinku tiä mitä ite ymmärs siitä asiasta, että ei varmaan aatellu että tää on min itsemääräämis...

Ja sekin on mikä on täs meil ku asukas ei ymmärrä asiaa ni sit kuitenkin niinku pitää päättää, ni sehän on hoitajan päätös sen puolesta. Eihän se oo asukkaan päätös, ei se oo sillon itsemääräämisoikeutta.

Yhteistyötahojen näkemysten ja tietoisuuden osalta esille nousi omaisten toiveet ja näkemykset sekä virallisten yhteistyötahojen opastaminen. Omaisten, etenkin vanhempien, toiveet rajoitustoimenpiteiksi luokiteltavien asioiden, kuten yhteydenpidon ja sen rajoittamisen suhteen eivät kuvausten mukaan aina ole linjassa lain vaatimusten kanssa. Lisäksi esiin nousi erityisesti edunvalvojien tarvitsema ohjeistus ja tieto asiakkaiden oikeuksista. Vastausten perusteella voitaisiin myös tulkita edunvalvojien tarvitsevan muistutusta tehtävistään ja roolistaan kehitysvammaistenkin asiakkaiden kohdalla. Asumispalvelujen henkilökunnalle Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (23.6.1977/519) ei anna oikeutta rajoittaa asukkaan rahankäyttöä asukkaan ollessa kykenevä ilmaisemaan halunsa ja tahtonsa hallussaan olevat rahansa käyttä.

Nii... Kylhän noi laissa sitten kaikki nää yhteydenpidot ja nää on aika semmosii... - - - mut sit ku se taas monta kertaa tulee toive tuolt niilt kelle ne soittaa, vanhemmille tai muuta, että saa soittaa sillon ja sillon... - - - mut niin ni tavallaahan myö rajotetaa sen yhteydenpito.

Nyt tietyst yhelt edunvalvojal tuli vähän viestiä että rahaa menee hirvittävästi. Mut toisaalt hyöhän voi sitte siihen, sehän ei oikein mejän tehtävä, me ei voija sitä oikein.

Asukkaiden oikeuksiaan koskevan tietoisuuden kuvattiin kuitenkin myös lisääntyneen ja osa asukkaista on vastausten mukaan hyvinkin tietoisia omasta itsemääräämisoikeudestaan. Asukkaita on myös henkilökunnan toimesta valistettu ja tiedotettu oikeuksistaan. Lisäksi kahdessa haastattelussa nousi esiin, että asukkaille on erikseen järjestetty ryhmä ja tapaamisia, jossa itsemääräämisoikeuteen liittyviä kysymyksiä on käyty läpi.

Että meillä on asukkaita ketkä sit välillä sanooki että... tietää omia oikeuksiaan, itseensä. Miks he tietää? Koska me ollaan heille selvitetty näitä.

5.2.5 Haasteet ja kritiikki

Aineiston perusteella lakimuutoksen voidaan katsoa aiheuttaneen uudenlaisia haasteita ja herättäneen jonkin verran myös kritiikkiä. Voidaan jopa todeta, että lakimuutokseen liittyviä haasteita ja kritiikinaiheita on varsin paljon, sillä kyseinen yläkategoria oli jaettavissa yhteensä viiteen alakategoriaan, joita ovat asukkaiden oma käsitys oikeuksista ja velvollisuuksista, arkeen ja arjenhallintaan liittyvät käytännön haasteet, työturvallisuuteen liittyvät huolenaiheet, rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen kuluva aika sekä lain laatijoiden ymmärtämättömyys työn luonteesta.

Asukkaiden oma käsitys oikeuksista ja velvollisuuksistaan ei haastattelujen mukaan aina kohdannut todellisuutta. Tämä tuli erityisesti kahdessa haastattelussa vahvasti esiin. Omista oikeuksista nauttimisen ja vastuunottamisen välisen ristiriidan kuvattiin toisinaan aiheuttavan haasteita arkeen asukkaiden käsitteessä itsemääräämisen ”omalla” tavallaan velvollisuudet unohtaen. Asukkaiden tukeminen vastuiden ja velvollisuuksien merkityksen ymmärtämisessä sekä itsemääräämisoikeuden käyttämisessä nousi myös aineistosta esiin.

Tulee kertomaan meille itsemääräämisoikeudesta ja omista oikeuksista, ja välillä unohtaa ne velvollisuudet, mutta... kyllä ne oikeudet tietää. Mut tietysti myös muistutetaan velvollisuuksista myöskin tietysti.

Nii, ne ehkä ymmärtää sen jotenki että niil on niin iso itsemääräämisoikeus että ne voi ihan oikeest määrätä niinku ihan kaikesta. Et ehkä, jos sitä vois jotenkin vähän niinku pilkkoo jotenki sit sillee.

Lakimuutos toi mukanaan myös asukkaiden arkeen ja arjenhallintaan liittyviä käytännön haasteita, jotka liittyvät ravitsemukseen, hygieniaan sekä käyttäytymiseen ja rajoittamisen tarpeeseen. Yhdessä haastattelussa esiin nousee vapaammasta rahankäytöstä seurannut syömisen ja herkuttelun lisääntyminen, mikä on voinut johtaa myös terveydellisiin seuraamuksiin. Lisäksi vaatekaappien lukitusten poistaminen on yhden haastattelun mukaan aiheuttanut hygieniaongelmia, ja johtanut jopa lukituksen palauttamiseen lääkäriltä saadun luvan kautta. Käyttäytymisen haasteita on kahden haastattelun mukaan aiheutunut erityisesti rahankäyttöön liittyvistä kysymyksistä, ja jopa tarvittaessa otettavien rauhoittavien lääkkeiden tarpeen arvioitiin yhdessä haastattelussa lisääntyneen. Rahankäytön haasteet olivat yhden asukkaan kohdalla johtaneet myös rajoitetumman ympäristön tarpeeseen.

Hän vaatimalla vaati omia rahoja, se sai näitä ja loppujen lopuks tulos on se et hän asuu sitten semmosessa yksikössä, jossa on enemmän rajoitteita.

Ollaa sit tarvittavii lääkkeitä enemmän näitten asioitten takia. Et jos mie haluan oikeesti vaikka viistoist euroo ja sillä ei oo sitä viittätoist euroo... Nii ja sit poletaa jalkaa ja sitte paiskotaa tavaroita ja... Sitte tarvittavat lääkkeet siihen päälle, ku ei ymmärrys taas riitä siihen et okei, mul ei ole niin paljon rahaa.

Työturvallisuuteen liittyviä huolenaiheita oli lakimuutoksen myötä syntynyt vain vähän, ja teema nousi esiin erityisesti yhdessä haastattelussa. Kuvausten mukaan nämä työturvallisuuteen liittyvät huolenaiheet ajoittuivat erityisesti lakimuutosvaiheen alkuun ja osoittautuivat pääasiassa aiheettomiksi. Rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen kuluva aika nousi puolestaan esiin muutamassa haastattelussa, ja sen koettiin olevan suoraan pois asukkailta. Lisäksi niin sanotusti turhiksi koettujen rajoitustoimenpiteiden, kuten sängynlaitojen nostamisen kohdalla, kirjaamista pidettiin ärsyttävänä ja tarpeettomana.

No olkoo, mut se on semmost turhaa. Se on niin turhaa. Turhaa, ni se tuntuu niin ärsyttävältä sit se kirjaamiin.

Aineistosta nousee varsin vahvasti esiin myös kritiikki lain laatijoita ja joiltain osin itse lakia kohtaan. Kokemus siitä, ettei lain laatineilla henkilöillä ole ymmärrystä työn luonteesta, nousi esiin useammassa haastattelussa ja hyvinkin erilaisten yksiköiden kohdalla. Lakiin koettiin liittyvän sellaisia piirteitä, jotka tuntuvat käytännössä järjettömiltä, eikä lainlaatijoiden koettu käsittävän, mitä asioita asumispalvelujen piirissä erilaisten asiakkaiden parissa työskennellessä voidaan joutua tekemään ja miksi. Erityisesti sängynlaitojen nostamisen tulkitsemista rajoitustoimenpiteeksi kritisoitiin useammassakin haastattelussa. Kyseisen lainkohdan kuvattiin aiheuttaneen tarpeetonta huolta joissain tapauksissa myös asukkaille.

Et meillä asukas valvoo monta yötä, kun käydään keskustelu, että mitäs laitosten kanssa, että jätettäkö ne nyt pois kokonaan sängystä, ni se valvoo... - - - selkeesti niinku reagoi siihen, koska pelkää että ne jätetään alas.

Mut se jotenki tuntuu et se meni sillee, et siellä ei oo sellasii ihmisii suunnittelemassa, jotka tietää tätä meidän hommaa. Et siel on ihmiset aivan tietämättömiä mitä me täällä teemme työksi. Et heidän ois pitäny olla täällä töissä näkemässä, et miks me tehdään näitä.

Siel on edelleen sellasii kohtii mitkä niinkun tuntuu että... et miten tää menee oikein. Koska tuntuu et se on ihan päätöntä jotkuu... no suomeks sanottuun päätöntä niinkun tehdä niitä asioita sillee...

5.3 Soveltamisen tuki ja aiheesta käytävä keskustelu

Tutkimuksen kolmanteen teemaan, lain soveltamisen tukeen ja aiheesta käytävään keskusteluun, liittyen aineistosta oli kysymyksiin ja niiden asetteluun perustuen löydettävissä kaksi yläkategoriaa: käytännön neuvot ja tuki sekä aiheesta käytävä yhteinen keskustelu. Käytännön neuvot ja tuki jakautuu kahden alakategoriaan, joita ovat organisaation sisäinen apu ja tuki sekä organisaation ulkopuolelta saatava apu ja tuki.

Organisaation sisäinen apu ja tuki jakautuu oman työyksikön sisältä sekä sen ulkopuolelta saatavaan organisaation sisäiseen apuun ja tukeen. Eniten neuvoja, apua ja tukea kehitysvammalakiin ja sen käytäntöön liittyviin kysymyksiin kerrottiinkin saatavan oman organisaation, erityisesti oman yksikön, sisältä. Vaikka kysymyksiä kerrottiin toisinaan, osoitettaneen myös organisaation sosiaalityöntekijälle ja johtajalle, useimmiten vastaajat kertoivat kysyvänsä neuvoa

oman yksikkönsä asumispalveluohjaajalta tai esimieheltä. Omalta esimieheltä kysymistä kuvailtiin tarkoituksenmukaiseksi esimerkiksi siitä syystä, että esimies tuntee yksikön tilanteet ja asukkaat paremmin kuin jokin ulkopuolinen taho.

Ku ajattelee et sillee esimieshän se niinku on tavallaan niinku perehtynyt tähän yksikköön, tai hänen pitäs tietenkin olla perehtynyt paremmin ja hän tuntee mejän asukkaatkii. Sithän jos mie kysyn jotain, ni hän tietää mitä hän vastaa niinku siihen... Et jos mie kysyn joltain vieraalt ni sit joutuu niinku selittää, se-lostaa kauheesti.

Oman organisaation ulkopuolelta apua ja tukea kehitysvammalain soveltamiseen ja käytäntöön liittyen kuvattiin aineistossa saatavan kolmelta eri taholta: vastaavanlaisessa työssä muualla työskentelevältä kollegalta, palvelun ostajalta eli kunnalta sekä joissain tapauksissa myös virkavallalta. Yhteistyö poliisin kanssa osittain kehitysvammalain edellyttämien käytäntöjen vuoksi tuli esiin kahdessa haastattelussa. Kehitysvammalain soveltamiseen ja käytäntöihin liittyvää keskustelua puolestaan käydään haastattelujen mukaan lähes pelkästään työryhmän sisällä. Useissa vastauksissa keskustelua kuvattiin kuitenkin päivittäiseksi ja siihen vaikuttaa sisältyvän monenlaisia aiheita. Yhteisen keskustelun aiheina aineistosta nousee esiin rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen ja vähentäminen, tilanteen, joissa asukasta on jouduttu rajoittamaan, asukkaiden itsemääräämisen ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen sekä yleinen keskustelu lakiin ja sen pykäliin liittyen.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen ja aineiston perusteella voidaan todeta, että muutoksella lakiin kehitysvammaisten erityishuollosta (20.5.2016/381) on todella ollut vaikutusta kehitysvammaisten asumispalveluiden arkeen ainakin henkilökunnan näkökulmasta. Tiedottaminen lakimuutostilanteessa tapahtui aineiston mukaan neljän erilaisen väylän kautta, jotka olivat jaettavissa sekä suulliseen että kirjalliseen tiedottamiseen. Kuitenkin tiedottamiseen liittyvänä päällimmäisenä kokemuksena oli aineiston perusteella tiedon vähäisyys ja sekavuus. Lisäksi muutosvaiheen aikataulua kuvattiin nopeaksi ja ajankohtaa hankalaksi. Päähuomiona tiedottamiseen liittyen voidaan todeta, että tietoa oli saatavissa monesta eri lähteestä, mutta tiedottaminen ja sen kautta saatu tieto koettiin kuitenkin liian vähäiseksi ja sekavaksi.

Ohjeistuksen suhteen käytännöt vaihtelivat aineiston perusteella varsin runsastikin. Tietämättömyyttä organisaation ohjeistuksesta esiintyi aineistossa tietämystä enemmän, ja omiakin ohjeita oli tehty, ainakin yhdessä yksikössä. Ohjeistuksen suhteen voidaankin vastausten perusteella katsoa vallitsevan epätietoisuutta ja hyvin erilaisia käytäntöjä yksiköiden välillä. Perehdytyksessä ei kehitysvammalakiin ja sen käytäntöihin liittyville aihepiireille oltu tulosten mukaan asetettu erillistä merkitystä, tai sitä ei haastattelutilanteessa osattu nostaa esiin. Kehitysvammalakiin liittyvät teemat kuuluivat perehdytykseen korkeintaan yleisellä tasolla tai osana muuta perehdytystä.

Muuttuneen kehitysvammalain (20.5.2016/381) 42 a pykälän mukaista perehdytystä ja ohjeistusta työmenetelmiin ja keinoihin itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi kuvattiin myös tulosten mukaan vaihtelevasti. Vastauksista nousi kuitenkin vahvasti esille aktiivinen tuki, eli yksilökohtainen elämänsuunnittelu ja tuki, joka mainittiin merkittävimpänä työmenetelmänä itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi. Yksilökeskeinen aktiivinen tuki on Beadle-Brownin ja Mansellin (2011, 19) mukaan työskentelytapa, jonka keskiössä on mahdollistava suhde; asioita ei tehdä henkilön puolesta, vaan häntä kannustetaan tekemään mahdollisimman paljon itse. Yksilökeskeiseen aktiiviseen tukeen sisältyvän yksilökeskeisen elämänsuunnittelun avulla voidaan kehitysvammaista henkilöä tukea elämään oman näköistä ja omien toiveidensa mukaista elämää sekä tutustumaan itseensä ja pohtimaan elämäänsä (Konola 2011, 5).

Työmenetelmänä aktiivinen tuki on käytössä ainakin kahdessa haastatteluihin osallistuneessa yksikössä. Vastausten mukaan henkilökunta oli koulutettu työmenetelmään ja koulutuksia on ollut vuonna 2011. Kyseistä työmenetelmää ei siis ole otettu käyttöön lakimuutoksen myötä, vaan se on kuulunut tulosten perusteella käytäntöön jo joitakin vuosia. Koska kaikki yksiköt kuuluvat samaan organisaatioon, voidaan olettaa, että kyseistä työmenetelmää käytetään tai siitä ollaan tietoisia useammassa kuin kahdessa yksikössä. Voikin olla, että vaikka kyseinen menetelmä ja tapa tehdä työtä olisi yksikössä käytössä, sitä ei ole osattu yhdistää ja nimetä lain 42 a pykälän tarkoittamaksi työmenetelmäksi. Myös sosiaali- ja terveysministeriö (2016b, 10) nostaa muistiossaan

kehitysvammalain muutoksen perusteluista yksilöllisen suunnittelun oleelliseksi keinoksi, joka edistää erityishuollon ensisijaista toteuttamista ilman rajoitustoimenpiteitä.

Tulosten mukaan kehitysvammalain muutoksella on ollut vaikutusta työryhmään ja työtapoihin, asukkaiden raha-asioihin liittyviin käytäntöihin ja asukkaiden rahankäyttöön sekä rajoitustoimenpiteisiin ja niiden kirjaamiseen. Lakimuutoksen seurauksena asukkaat ja yhteistyökumppanit sekä omaiset ovat tarvinneet myös tietoa ja opastusta oikeuksista. Lisäksi lakimuutos on tutkimuksen mukaan tuonut arkeen uudenlaisia haasteita ja herättänyt henkilökunnan keskuudessa jonkin verran myös kritiikkiä. Työryhmän ja työtapojen näkökulmasta lakimuutoksen vaikutuksina esiin nousi erityisesti keskustelun ja pohdinnan herääminen tai lisääntyminen, vanhasta pois oppiminen sekä uudenlaisten työtapojen omaksuminen. Eniten lakimuutoksen kuvattiin herättäneen keskustelua ja pohdintaa. Tulosten perusteella työntekijät siis kokivat kehittyneensä ja kasvaneensa ammatillisesti lakimuutoksen myötä. Lisäksi työn kehittämisen uskottiin henkilökunnan keskuudessa jonkin verran edistyneen.

Asukkaiden elämään vaikuttavana suurimpana muutoksena oli tutkimuksen mukaan asukkaiden raha-asioita koskevien käytäntöjen ja sitä kautta asukkaiden rahankäytön muuttuminen. Asukkaiden rahankäytön kuvattiin vapautuneen lakimuutoksen myötä, ja tämä on aiheuttanut niin positiivisia kuin negatiivisiakin seurauksia. Negatiivisina vaikutuksina korostuivat asukkaiden holtiton tai liiallinen rahankäyttö sekä rahankäyttöön liittyvistä ongelmista kummunneet käyttäytymisen haasteet. Aineistossa korostui myös ohjaamisen, tuen ja neuvojen merkitys sekä se tosiasia, ettei laki kehitysvammaisten erityishuollosta (23.6.1977/519) anna asumispalvelujen henkilökunnalle oikeutta rajoittaa asukkaiden rahankäyttöä. Tältä osin myös edunvalvojen rooli on tutkimuksen mukaan korostunut, ja he ovat ajoittain saattaneet tarvita opastusta aiheeseen liittyen.

Yhtenä lakimuutoksen tarkoituksena ja tavoitteena on ollut rajoitustoimenpiteiden vähentäminen (mm. Helsingin kaupunki 2017, 3.), ja tulokset osoittavatkin tutkimukseen osallistuneissa yksiköissä rajoitustoimenpiteiden vähentyneen huomattavasti ainakin henkilökunnan näkemyksen mukaan. Tulosten mukaan rajoitustoimenpiteiden vähentäminen on edellyttänyt niiden tarkkaa arviointia

sekä jonkin verran myös fyysisen ympäristön ja toimintamallien kehittämistä. Merkittäväksi tekijäksi rajoitustoimenpiteiden, erityisesti sängynlaitojen nostamisen kohdalla, nousi se, kykeneekö asukas ilmaisemaan oman tahtonsa vai ei. Asukkaan ollessa kykenevä ilmaisemaan tahtonsa, ei esimerkiksi sängynlaitojen nostamista tarvitse tulkita rajoittamistoimenpiteeksi, ja tällöin ainakin kyseisestä rajoitustoimenpiteestä päästään asukkaan tahto ja toiveet selvittämällä. Käänteisesti taas joidenkin asukkaiden kohdalla ei kaikista rajoitustoimenpiteistä ole edes mahdollista päästä eroon niin kauan, kuin laki ja sen tulkinta pysyvät entisellään. Myös rajoitustoimenpiteitä, joiden tarvetta kuvattiin ehdottoman asukaslähtöisiksi, oli jonkin verran käytössä.

Rajoitustoimenpiteet ja niiden kirjaaminen osoittautuivat tutkimuksen kategori-oissa varsin suureksi kokonaisuudeksi, ja siitä voidaankin päätellä rajoitustoimenpiteisiin liittyvän pohdinnan ja käytännön olevan merkittävä osa muuttuneen kehitysvammalain käytäntöä ja vaikutuksia. Rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen suhtaudutaan tulosten mukaan vaihtelevasti, ja suhtautuminen on riippuvainen myös rajoitustoimenpiteiden luonteesta ja määrästä. Sekaannuksia ja epäselvyyksiä kirjaamisessa kuvattiin yhä ja kirjaamiseen kuluva aika nostettiin esiin.

Muistiossaan kehitysvammalain muutoksen perusteluista sosiaali- ja terveysministeriö (2016b, 26) painottaa rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen merkitystä henkilön oikeusturvan sekä rajoitustoimenpiteiden valvonnan kannalta. Asiakkaan oikeusturvan lisäksi sosiaali- ja terveysministeriö (2016c, 16) painottaa myös työntekijän oikeusturvaa, ja lisäksi jokaisesta rajoitustoimenpiteestä tehtävän erillisen kirjauksen merkitystä rutiininomaisuuden ja kyseenalaistamattomuuden estämiseksi. Vaikka rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen tulosten mukaan aiheuttaa ristiriitaisia tunteita ja on edelleen hieman epäselvää, on tarkan kirjaamisen merkitys varsin kiistatonta sekä asiakkaan että työntekijän kannalta.

Asukkaiden oma tietoisuus tai tietämättömyys oikeuksistaan nousi myös paljon esiin lakimuutoksen käytäntöön liittyen. Se, miten ja kuinka hyvin asukkaat itsemääräämisoikeutensa käsittivät, vaihteli varsin suuresti mm. kehitysvammaisuuden asteen mukaan ja aiheutti myös eroja siinä, miten asukkaat pystyi-

vät oikeuksiaan käyttämään. henkilökunta valisti asukkaita heidän oikeuksistaan ja aiheesta oli asukkaille järjestetty myös ryhmätapaamisia. Asukkaiden lisäksi yhteistyökumppanit, erityisesti omaiset ja edunvalvojat ovat tarvinneet valistusta ja ohjausta asukkaiden oikeuksista. Vaikka kehitysvammalain muutoksen voidaan tulosten perusteella katsoa tuoneen mukanaan paljon hyvää, on siitä seurannut myös haasteita arkeen ja se on herättänyt jonkin verran kritiikkiä. Sen lisäksi, että asukkaita on valistettu oikeuksistaan, ovat he saattaneet tarvita muistutusta myös vastuista ja velvollisuuksistaan. Toisinaan asukkaan oma ymmärrys vapauden ja vastuiden suhteesta tai siitä, mitä itsemääräämisoikeuden piiriin todella kuuluu, on saattanut aiheuttaa haasteita.

Erityisesti aineistosta nousi esiin asukkaiden lakimuutoksen myötä vapautuneemman rahankäytön seuraukset, joita positiivisten lisäksi oli negatiivisiakin. Ymmärtämättömyys oman rahan riittävyttä ja sen järkevää käyttämistä kohtaan on johtanut monenlaisiin arkeen vaikuttaviin seurauksiin, jopa ajoittaiseen lääkitystarpeen lisääntymiseen. Aineistosta voidaan tulkita, ettei neuvojen ja ohjauksen koeta aina olevan riittäviä keinoja avustaa asukasta varojensa käytössä. Kritiikkiä lakimuutos ja sen käytäntö saivat erityisesti lisääntyneestä kirjaamisesta sekä siitä, että laki sisältää käytännön kannalta haastavia piirteitä, jotka ovat saaneet osan haastatelluista jopa epäilemään lain laatijoiden ammattitaitoa ja ymmärrystä.

Soveltamisen tukeen ja neuvoihin sekä aiheesta käytävään keskusteluun liittyen aineisto antoi varsin vähän. Haastatteluista tuli selvästi esiin se, että aiheesta käytiin aktiivistakin keskustelua, mutta pelkästään oman työryhmän sisällä. Aineiston perusteella voidaan kuitenkin myös todeta, että työryhmän sisäinen keskustelu koettiin lähes poikkeuksetta riittäväksi ja siihen oltiin tyytyväisiä. Myös neuvoa kysyttiin mieluiten oman työryhmän sisältä, esimieheltä tai muulta sekä asiaan enemmän että asukkaisiin perehtyneeltä taholta, eikä kokemusta siitä, että kysymystensä kanssa oltaisiin jääty yksin tai pulaan, tullut aineistosta lainkaan esiin. Vaikka virallisia keskustelufoorumeita tai vastavia kanavia, joiden kautta saisi kysymyksensä tai näkemyksensä esille kehitysvammalain muutokseen ja sen käytäntöön liittyen ei ole, ei sellaisille ole aineiston perusteella tarvettakaan.

7 KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä Carea liittyi osaksi 1.1.2019 toimintansa aloittanutta Kymenlaakson sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymä Kymsotea. Tämän myötä organisaatio on muuttunut ja kasvanut huomattavasti, myös kehitysvammaisille tarkoitettujen asumispalvelujen ja niitä tarjoavien yksiköiden määrä on lisääntynyt. Uuden kuntayhtymän jäsenkuntia ovat Hamina, Kotka, Kouvola, Miehikkälä, Pyhtää ja Virolahti. Yhteensä Kymsoten palveluksessa työskentelee yli 5000 eri alojen ammattilaista ja palvelujen piirissä ovat kaikki maakunnan 170 000 asukasta. (Tietoa Kymsotesta, 2019.) Uuden organisaation myötä voidaan olettaa, että myös asumispalvelujen piirissä on tarvetta yhtenäistää toimintatapoja sekä kehittää yhteisiä toimintamalleja. Kehittämisehdotukset, joita tutkimusteni tulosten ja johtopäätösten perusteella seuraavaksi esitän, on tarkoitettu palvelemaan erityisesti uudistunutta ja kasvanutta organisaatiota ja voivat osaltaan olla edistämässä myös toimintamallien yhtenäistämistä sekä yhteistä lakimuutoksen tarkoittamien käytäntöjen vahvistamista.

Tiedottamisen suurimmaksi haasteeksi osoittautui tulosten mukaan tiedon vähäisyys ja tiedotuksen sekavuus. Tulevaisuuden kehittämiskohteeksi nouseekin tiedottaminen lakimuutostilanteissa siten, että saatu tieto koetaan riittäväksi ja yhteneväiseksi. Erityisesti tuleviin lakimuutostilanteisiin (ks. sivu 21–22) valmistauduttaessa muutoksista ja niiden aiheuttamista toimenpiteistä tiedottamiseen on hyvä kiinnittää huomiota. Sen varmistaminen, että kaikki saavat saman tiedon, eikä tiedossa ole ristiriitaisuuksia, on erityisen oleellista. Suuressa organisaatiossa kyseisen seikan uskoisin korostuvan entisestään.

Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystalvelujen viestintäjohtajan, Saara Raudasojan (2017), mukaan tärkein muutosviestinnän kanava on esimies. Hän korostaa myös, että onnistuneen viestinnän avulla tiedon vastaanottaja saa vastauksen kysymykseen “Mitä tämä minulle tarkoittaa?”. Hänen näkemyksissään siis korostuu tiedon käytännönläheisyys, ja samaa oli havaittavissa tutkimuksen tuloksissa, ainakin ohjeistuksiin liittyen; yksikön esimiehen perehtyneisyyttä sekä aiheeseen että yksikön ja sen asukkaiden erityispiirteisiin pidettiin tärkeänä tarkoituksenmukaisen tiedon jakamisen kannalta. Lisäksi tarkan tiedon

välittämisen keskittyminen yhden henkilön kautta tapahtuvaksi voisi ehkäistä tutkimuksessa esiin tullutta tiedon ja ohjeistamisen ristiriitaisuutta.

Lain laatijoiden ymmärtämättömyys työn luonnetta kohtaan nousi aineistosta useasti esiin käytännön toteutukseen ja vaikutuksiin liittyen. Tulevien lakimuutosten kannalta olisikin oleellista, että lain valmistelussa todella kuultaisiin kaikenlaisten asiakkaiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia ja huomioitaisiin asiakkaiden monenlaiset erityistarpeet. Vaikka organisaatiotason keinoja lain sisältöön vaikuttamiseksi ei merkittävässä määrin ole, näkisin tärkeäksi, että tulevien lakimuutosten valmistelua seurataan aktiivisesti ja ollaan aktiivisia myös lain valmistelijoiden suuntaan pyrkien tuomaan esille arjen koettua todellisuutta. Tätä varten voisi olla järkevää nimetä tietty henkilö, joka ollessaan asiaan tarkoin perehtynyt, voisi myös hoitaa muutosvaiheen tiedottamisen asian ollessa ajankohtainen. Lakimuutosten valmistelun ja etenemisen seuraaminen helpottaa nimenomaisesti myös mahdollisiin muutoksiin varautumista ja henkilökunnan tarkoituksenmukaista tiedottamista

Tiedottamisen lisäksi ohjeistukseen vaikutti liittyvän epäselvyyksiä, vaikka useiden vastausten mukaan organisaatiolla on ohje aiheeseen liittyen. Yleisen organisaation ohjeesta esiintyi kuitenkin varsin paljon epätietoisuutta, ja ohjeen olemassaoloa olisikin hyvä nostaa esille. Uusi organisaatio tuo varmasti mukanaan päivitystarpeita myös ohjeistuksille, ja tässä yhteydessä ohjetta voisi nostaa esiin myös henkilökunnan keskuudessa. Omatoimisella ja paljon myös omaehtoisella ohjeisiin perehtymisellä on varmastikin suuri merkitys tämän päivän työelämässä, ja se edellyttää henkilökunnalta myös tietynlaista innostuneisuutta asiaan perehtymistä kohtaan. Ohjeen helppo saatavuus, sekä aika ja mahdollisuus syventyä siihen helpottavat ohjeistukseen perehtymistä sekä madaltavat varmasti myös kynnystä.

Perehdyttämiseen liittyvien käytäntöjen yhtenäistäminen tullee ajankohtaiseksi Kymsotessa myös. Muuttuneen kehitysvammalain (20.5.2016/381) edellyttäminä työmenetelminä ja -keinoina itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi on entisen Carean Sosiaalipalvelujen alueella käytössä mm. aktiivinen tuki eli yksilökeskeinen elämänsuunnittelu ja tuki. Sen selvittäminen, miten laajasti kyseinen toimintamalli on käytössä Kymsoten kehitys-

vammaisten asumispalvelujen kokonaisuudessa, voisi olla hyödyllinen toimenpide kyseisen toimintamallin tukiessa varsin hyvin myös lain tarkoittamia tavoitteita (ks. sivu 44–45). Tarvittaessa toimintamallin voisi levittää siis Kymso-ten kehitysvammaisten asumispalveluihin kokonaisuudessaan.

Lakimuutoksen käytäntöön ja vaikutuksiin liittyen kehittämisehdotukseni pohjautuvat muutoksesta nousseisiin haasteisiin ja kritiikkiin. Se, että asukkaita tiedotetaan ja valistetaan oikeuksistaan, on ensisijaisen tärkeää. Tulosten perusteella voidaan kuitenkin katsoa, että henkilökunta kokee tarvitsevansa lisää työkaluja ja keinoja siihen, että asukkaita voisi tukea ymmärtämään myös vastuunsa ja velvollisuutensa. Erityisesti joidenkin asukkaiden kykenemättömyys hallita rahankäyttöään on aiheuttanut haasteita arkeen, eikä henkilökunta koe neuvojen tai ohjauksen olevan aina riittäviä keinoja vaikuttaa tilanteeseen. Henkilökunnalta saatavan tuen ja ohjauksen lisäksi asukkaat voisivatkin hyötyä ylimääräisestä ja erityisestä ohjauksesta juuri esimerkiksi rahankäyttöön liittyvissä asioissa. Aineistosta esiin noussut asukkaille suunnattu itsemääräämiseen keskittynyt ryhmä voisi toteutua vastaavalla periaatteella, mutta vastuisiin ja velvollisuuksiin sekä erityisesti rahankäyttöön keskittyen. Lisäksi edunvalvojen roolia asukkaiden raha-asioissa vaikuttaa olevan tarpeen korostaa.

Työturvallisuuteen liittyvien huolenaiheiden osoittautuminen aineiston mukaan useimmiten turhaksi, ei anna aihetta nostaa teemaa kehittämisehdotusten joukkoon. Rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen liittyvää turhautuneisuutta voisi pyrkiä kuitenkin vähentämään, sillä kirjaamiskäytäntöjen muuttaminen ei tule kysymykseen lain velvoittavuuden vuoksi. Kirjaamisen merkityksen korostaminen, erityisesti henkilökunnan ja oikeusturvan näkökulmasta sekä asukkaan edun vuoksi suoritettavana toimenpiteenä voisi nostaa turhanakin koetun kirjaamisen mielekkyyttä. Lisäksi oleellista tulosten mukaan olisi se, että kirjaamiseen koettava aika ei tuntuisi olevan suoraan pois asukkailta ja heidän kanssaan vietettävästä ajasta. Riittävällä resurssoinnilla sekä työntekijästä itsestään lähtevällä ajankäytön suunnittelulla voidaan myös pyrkiä rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen mielekkyyden lisäämiseen. Lisäksi kirjaamisen helpoutta edistää varmasti kirjaamiseen käytössä olevan ohjelmiston helppo käytettävyys ja tekninen ongelmattomuus.

Soveltamisen tukeen ja aiheesta käytävään keskusteluun oltiin tutkimuksen perusteella tyytyväisiä, eikä aineistosta tältä osin noussut esiin erityisiä kehittämiskohteita. Avoimen ja aktiivisen keskustelun sekä neuvojen kysymisen matalan kynnyksen pysyminen vähintään ennallaan voidaan nähdä positiivisena asiana. Koska aiheesta työryhmän kesken käytävä keskustelu nousi aineistosta usein esille, voidaan aktiivista keskustelua pitää erityisen positiivisena asiana lakimuutoksen käytännön kannalta. Lain tarkoitus ja käytäntö pysyvät näin arjessa mukana toimintaa suunnitellessa sekä asukkaita ohjattaessa, lain velvoitteet tulee varmastikin huomioida herkemmin. Avoin keskustelukulttuuri on myös oleellista, kun esimerkiksi toimintaa ryhdytään kehittämään.

Tiivistettynä tutkimuksen pohjalta syntyneet kehittämissuositukset ovat

- 1) Tiedottamisen yhtenäistäminen sekä riittävyden ja saavutettavuuden varmistaminen siten, että kaikki saavat tarkoituksenmukaisen tiedon riittävän ajoissa,
 - a. keinona tähän esimerkiksi tiedottamisen keskittäminen esimiesten kautta tapahtuvaksi.
- 2) Tiedossa oleviin, tuleviin lakimuutoksiin varautuminen esimerkiksi nimeämällä henkilö yhteyshenkilöksi lain valmistelijoiden suuntaan ja seuraamaan valmistelujen etenemistä
- 3) Organisaation ohjeistuksen päivittäminen ja tätä kautta saattaminen kaikkien tietoon helppo saavutettavuus ja löydettävyys huomioiden;
 - a. ajan ja mahdollisuuden varaaminen ohjeeseen tutustumiseen esimerkiksi resurssoinnin keinoin.
- 4) Perehdyttämiseen liittyvien käytäntöjen yhtenäistäminen Kymsoten myötä.
- 5) Aktiivisen tuen toimintamallin levittäminen itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta tukevana työmenetelmänä.
- 6) Tukea henkilökunnalle, jotta he saisivat käyttöönsä lisää keinoja ja työkaluja asukkaiden tukemiseen ja ohjaamiseen myös vastuiden ja velvollisuuksien osalta.
- 7) Oikeuksien lisäksi asukkaita tulisi valistaa myös heidän vastuistaan ja velvollisuuksistaan, ja erityistä tukea kohdistaa rahankäyttöön liittyviin kysymyksiin
 - a. keinoina esimerkiksi tutkimuksessa esiin tulleen itsemääräämisoikeuteen liittyvän ryhmän kaltainen asukkaille suunnattu rahankäyttöön ja sen harjoitteluun tarkoitettu ryhmä sekä
 - b. edunvalvojen tiedottaminen ja heidän roolinsa korostaminen.
- 8) Rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen kokemukseen positiivisesti vaikuttaminen
 - a. esimerkiksi kirjaamisen merkitystä korostamalla sekä
 - b. mahdollistamalla kirjaamisen tekninen vaivattomuus

8 LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS

Tiedon luotettavuus on erityisen tärkeää, kun kyseessä on tieteellinen tutkimus; Toikko ja Rantanen (2009, 159) tuovat kuitenkin esiin, että kehittämistoiminnan yhteydessä tiedon käyttökelpoisuus nousee luotettavuutta tärkeämpään asemaan. Koska tutkimukseni tarkoituksena on ollut tuottaa tietoa kehittämistoiminnan pohjaksi ja kehittämiskohteiden sekä -ehdotusten löytämiseksi, on tiedon luotettavuudella perinteisen tieteellisen tutkimuksen tapaan vahva merkitys myös tässä yhteydessä. Vilkka (2015, 125) nostaa esiin Var-ton (1992, 103–104) näkemyksen, jonka mukaan laadullista tutkimusta voidaan pitää luotettavana, kun tutkimuskohde ja tulkittu materiaali sopivat yhteen eikä teorianmuodostukseen ole vaikuttaneet satunnaiset tekijät. Tärkeimpänä laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kriteerinä Vilkka (2015, 125) korostaa tutkijan rehellisyyttä, sillä luotettavuutta arvioitaessa arvioidaan tutkijan tutkimuksessaan tekemiä toimia ja ratkaisuja.

Koska avoin, rehellinen ja tarkka raportointi nousee keskiöön kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa, olen pyrkinyt kuvailemaan sekä perustelemaan tutkimuksen kulkua, tehtyjä ratkaisuja sekä prosessin edetessä syntyneitä havaintoja tarkasti ja avoimesti. Luotettavuuden suhteen koen aineistonkeruumenetelmän aiheuttaneet tietynlaisia riskejä (s. 24–25), sillä ryhmähaastatteluun sisältyy omat huonot puolensa ja ryhmän läsnäolo on voinut kannustaa osallistujia muokkaamaan mielipiteitään tai vastauksiaan sosiaalisesti hyväksyttävämpään muotoon, jolloin tietynlaiset kokemukset aiheesta ovat saattaneet jäädä piiloon. Lainmukainen toiminta ja siihen liittyvä keskustelu voivat aihepiirinsä puolesta olla tällaisia asioita, sillä uskoakseni yleisen käsityksen mukaan ihmiset haluavat pyrkiä noudattamaan lakia parhaansa mukaan. Uskon kuitenkin, että ryhmähaastattelujen varsin suuri määrä on osaltaan vaikuttanut luotettavuuteen liittyvien riskien minimointiin, sillä tiettyjen teemojen esiintyminen kattavasti läpi aineiston vahvistaa sen luotettavuutta.

Tutkimuksen eettisyyteen yleisesti ottaa kantaa Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK), joka on laatinut eettiset periaatteet koskien humanistista, yhteiskuntatieteellistä ja käyttäytymistieteellistä tutkimusta. Tutkimuseettinen

neuvottelukunta (2009, 4) nimeää ”ihmistieteisiin luettavien tieteenalojen eettiset periaatteet”, joita on kolme: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojat. Tutkimukseen osallistuminen tulee olla vapaaehtoista ja perustua riittävään tietoon (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4) ja tämän varmistamiseksi toimitinkin saatekirjeet (Liite 2.) sähköpostitse esimiehille hyvissä ajoin mahdollisille osallistujille välitettäväksi. Valitettavasti saatekirje ei kaikkia osallistujia kuitenkaan tavoittanut, mutta lisätietojen antaminen ja suostumuksen varmistaminen ennen haastattelua takasi osallistujien vapaaehtoisuuden. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009, 4) mukaan tutkittavat voivat antaa suostumuksensa suullisesti, enkä siis pyytänyt suostumuksia kirjallisina.

Erityisen tärkeä tutkimuseettinen periaate on tietosuoja, ja se liittyy niin aineiston keruuseen, käsittelyyn kuin tulosten julkaisemiseen (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 8). Aineiston keräämiseen ja käsittelyyn osallistuin vain minä itse, ja suunnitelman mukaisesti tutkimuksen aineisto hävitetään kokonaan. Yksityisyys ja tunnistamattomuus tutkimusjulkaisussa nousee kuitenkin oleelliseksi, sillä kuten Tutkimuseettinen neuvottelukuntakin (2009, 11) huomauttaa, on esimerkiksi organisaatiota tutkittaessa tunnistamisen riski hieman kohonnut niiden keskuudessa, jotka tuntevat organisaation toimintaa hyvin. Tunnistettavuuden riskin minimoimiseksi päätinkin jättää raportissani käyttämistä suorista lainauksista nimitunnisteet tai numeroinnit kokonaan pois, jotta lainausten minkäänlainen yhdistäminen edes toisiinsa ole mahdollista.

9 POHDINTA

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta muuttui kesällä 2016, ja tämä tutkimus selvitti, miten se henkilökunnan näkökulmasta on toteutunut ja vaikuttanut kehitysvammaisten asumispalvelujen arkeen. Tarkoituksena oli kerätä tietoa kehittämistoiminnan pohjaksi ja pyrkiä löytämään lakimuutoksen käytännöstä ja vaikutuksista ne kohdat, joihin huomiota kiinnittämällä voisi helpottaa ja kehittää lain toteutusta sekä edistää lain tarkoitusta. Se, että tuloksista oli löydettävissä selkeät kehittämiskohteet, osoittaa, että kehittämiselle todella on tarvetta. Kehitysvammalain muutoksen päällimmäisen tarkoituksen, itsemääräämisoikeuden edistämisen suhteen, merkittävin havaintoni vaikuttaisi olevan

se, että syvemmin kehitysvammaisten henkilöiden tarvitsema tuki ja apu painottuvat oikeuksien käyttämisen mahdollistamiseen, kun taas lievemmin kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla korostuu erityisesti myös vastuut ja velvollisuudet.

Erityisen mielenkiintoista oli havaita, että lakimuutoksella on ollut joitain asukkaiden kannalta negatiivisiakin vaikutuksia, sillä se tuskin on ollut tarkoitus lakia valmisteltaessa. Esimerkiksi kykenemättömyys ymmärtää tai kantaa oman toimintansa seurauksia, kuten rahan loppumista, on aiheuttanut haasteita joidenkin asukkaiden arkeen ja jopa psyykkiseen vointiin. Lisäksi ”rajoitustöiden purkamiseen” liittyvät keskustelut ovat saattaneet aiheuttaa asukkaissa tarpeetonta ahdistusta. Tästä näkökulmasta nouseekin esiin se, että myös asukkaat tarvitsevat tukea, aikaa ja harjoitusta tottuakseen vapauden ja oikeuksien mukanaan tuomaan vastuuseen sekä oman toiminnan seurausten kantamiseen.

Halusin opinnäytetyössäni nostaa esiin henkilökunnan näkökulman ja heidän tarpeensa niin tukeen, ohjeistukseen kuin arkeen liittyen, sillä koen sen usein jäävän hyvin vahvasti taka-alalle etenkin sosiaali- ja terveysalalla. Vaikka asiakas onkin ehdottoman keskiössä, ei työntekijöitäkään pidä unohtaa, sillä myös he ja heidän näkemyksensä ovat ensisijaisen tärkeitä työn kehittämisen kannalta. Etenkin vaikeammin kehitysvammaisten asiakkaiden kohdalla työntekijän aloitteellisuudella ja osaamisella on suuri merkitys asiakkaan ollessa usein täysin kykenemätön käyttämään omia oikeuksiaan. Vaikka henkilökunta ja heidän näkemyksensä olivat tutkimuksen keskiössä, nosti tutkimus esiin mahdollisesti asukkaille suunnattuja toimenpide-ehdotuksia, joten henkilökunnan voidaan tulkita tarkastelevan lain vaikutuksia hyvin asukaslähtöisesti.

Käytännön kannalta monet kehittämissuositukset ovat ainakin teoriassa helppo toteuttaa. Ohjeistuksen ja muiden käytäntöjen yhtenäistäminen edellyttää Kymsojen organisaatiolta varmasti erilaisia työryhmiä, kokouksia ja koontumisia. Yhteisten linjojen selkiytyminen ja hyvien käytäntöjen, kuten entisen Carean alueen ainakin osaa asumispalvelujen käytössä olevan aktiivisen tuen toimintamallin, levittäminen vaativat yhteistyötä ja organisointia. Vaikka linjaukset siitä, miten käytäntöjä tai toimintamalleja kehitetään ja yhtenäistetään, on varmastikin jo Kymsoissa tehty, voidaan tietoa ja toiveita varmasti

välittää työn tueksi. Organisaatiomuutos voidaan lisäksi nähdä erityisen hyvänä mahdollisuutena ja sopivana ajoituksena toimintamallien kehittämiseksi ja hyvien käytäntöjen edistämiseksi.

Asumyksille järjestetty asumisyksikön ulkopuolinen ryhmä, jossa itsemääräämisoikeutta käsiteltiin, nousi tutkimuksesta esiin ja vastaavanlaisen ryhmän toteuttaminen vastuisiin, velvollisuuksiin ja rahankäyttöön liittyen voisikin toteutua esimerkiksi toiminnallisen opinnäytetyön kautta. Toki mahdollisuuksien mukaan ensin voisi tutkia itsemääräämisoikeuteen keskittyneen ryhmän vaikuttavuutta, jotta kyseisen toimintamallin kannattavuus ja järkevyyt voisiin todentaa ja vahvistaa. Asumisyksikön ulkopuolisen toiminnan voidaan kuitenkin melko perustellusti olettaa olevan sellainen asia, jonka asukkaat kokevat positiivisena, joten ryhmän käytännön toteuttamisen mahdollisuutta voisi olla hyvä selvittää.

Toiminnan kehittäminen sekä erilaiset kehittämissuunnitelmat ja -projektit vaikuttavat varmasti olevan arkipäivää sosiaali- ja terveysalalla. Muuttuvan lainsäädännön lisäksi organisaatiot ovat muutoksessa, ja tämä voi asettaa myös perustyölle uudenlaisia haasteita. Erityisesti lainsäädännön muutokset saattavat velvoittavuudessaan tuntua usein suurilta, ja kuten kehitysvammalain muutoksenkin kohdalla tutkimuksesta nousi esiin, on hyvin organisoidulla tiedottamisella suuri merkitys muutosvaiheen kannalta. Tuleviin lakimuutoksiin olisikin hyvä valmistautua riittävän ajoissa ja suunnitella niin tiedottamisen sisältö kuin toteutuskin erityisen huolellisesti.

LÄHTEET

Ahola, S. 2015. Itsemääräämisoikeus. Dia-esitys. Erityishuoltopäivät 3.9.2015. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://koulutus.fcg.fi/Portals/2/Kurssimateriaa-lit/F60/1109_Ahola%20Sanna_Itsem%C3%A4%C3%A4r%C3%A4misoikeus%20Erityishuoltop%C3%A4iv%C3%A4t%202015%20Sanna%20Ahola.pdf [viitattu 20.8.2018].

Ahola, S. & Konttinen, J-P. 2010. Palveluasumisen järjestäminen. Assistentti.info. Vaasa: Ark Media. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://www.kyn-nys.fi/images/stories/assistentti.info/web_palveluasumisen20jrjestminen202010.pdf [viitattu 1.8.2018].

Beadle-Brown, J. & Mansell, J. 2011. Yksilökeskeinen aktiivinen tuki mahdollistaa kehitysvammaisille hyvän elämän yhteiskunnassa. Teoksessa Kehitysvammaisten palvelusäätiö (toim). Aktiivinen tuki. Näkymiä tukea tarvitsevan henkilön osallisuuteen. PDF-dokumentti, 9-29. Saatavissa: https://www.kvps.fi/images/tiedostot/kvps_aktiivinen_tuki.pdf [viitattu 22.3.2019].

Hakala, K. 2014. ”Kyllä ihmisoikeuksissa olisi parantamisen varaa!” Itsenäisen elämän haasteita vammaispalveluissa. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 9. Helsinki: Kehitysvammaliitto Ry.

Helsingin kaupunki. 2017. IMO-käsikirja. Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen ja rajoitustoimenpiteet. Helsinki. Vammaistyö. 11/2017. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.hel.fi/static/sote/vamty/kasikirjat/imo-kasikirja-2017.pdf> [viitattu 17.10.2018].

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus. E-kirja. Saatavissa: <https://www-elibrary-com>. [viitattu 8.4.2018].

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2015. Tutki ja kirjoita. 20. painos. Helsinki: Tammi.

Hämeen-Anttila, L. 2018. Uusi asiakas- ja potilaslaki. Itsemääräämisoikeuslain säädännön kokonaisuudistus. Sosiaali- ja terveysministeriö. 25.4.2018. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://stm.fi/documents/1271139/7852886/Asiakas-+ja+potilaslaki.pdf/5dcc0425-a69b-4e65-98c2-839e32319f8d/Asiakas-+ja+potilaslaki.pdf.pdf> [viitattu 6.3.2019].

Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kaski, M. (toim.) 2012. Kehitysvammaisuus. 5. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro.

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. 2010 Laatusuositukset kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamiselle vuosiksi 2010-2017.

PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/laatusuositukset-asuntojen-rakentamiseen-2010-2017.pdf> [viitattu 31.7.2018]

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta 2011. Yksilöllisen tuen laatu-kriteerit. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://verneri.net/yleis/sites/default/files/dokumentit/pdf/yksilollisen_tuen_laatu_kriteerit.pdf [viitattu 20.8.2018].

Konola, K. 2011. Johdanto. Teoksessa Kehitysvammaisten palvelusäätiö (toim). Aktiivinen tuki. Näkymiä tukea tarvitsevan henkilön osallisuuteen. PDF-dokumentti, 5-8. Saatavissa: https://www.kvps.fi/images/tiedostot/kvps_aktiivinen_tuki.pdf [viitattu 22.3.2019].

Kuntainfo 3/2016. 2016. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://stm.fi/documents/1271139/2044491/Kuntainfo_3-2016+26.5.2016.pdf/a111d84f-2afa-4cfa-a21c-38c6d7a6149e [viitattu 10.7.2018].

Kymenlaakson liitto. 2016. Kymenlaakson sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymä (Kymsote) aloitti toimintansa. Tehää yhes Kymenlaaksos. Uusikymenlaakso.fi. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.uusikymenlaakso.fi/uutiset-cat/333-kymenlaakson-sosiaali-ja-terveystalvelujen-kuntayhtyma-kymsote-aloitti-toimintansa> [viitattu 17.1.2019].

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 20.5.2016/381.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä talveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380.

Metsämuuronen, J. 2009. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 4. laitos. Helsinki: International Methelp Oy.

Nurmi-Koikkalainen, P. 2017. Asuminen. Vammaistalvelujen käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. WWW-dokumentti. Päivitetty 2.11.2017. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/vammaistalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elamantuki/asuminen> [viitattu 30.7.2018].

Pietilä, I. 2010. Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen M. (toim.) Haastattelun analyysi. E-kirja. Tampere: Vastapaino, 212-241. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/collection> [viitattu 8.3.2019].

Raudasoja, S. 2017. Tarinat ja tunteet muutostalvelinnän ytimessä. Blogi. Saatavissa: <https://www.kuntaliitto.fi/blogi/2017/tarinat-ja-tunteet-muutostalvelinnan-ytimessa> [viitattu 26.3.2019].

Rintahaka, J. 2017. Kehitysvammaisuus. Rinnekoti -Säätiö. KV -tietopankki. WWW -dokumentti. Päivitetty 17.5.2017. Saatavissa: <http://www.kvtieto-pankki.fi/kehitysvammaisuus> [viitattu 30.7.2018].

Ruusuvuori, J. 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen M. (toim.) Haastattelun analyysi. E-kirja. Tampere: Vastapaino, 424-431. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/collection> [viitattu 14.3.2019].

Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. 2010. Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen M. (toim.) Haastattelun analyysi. E-kirja. Tampere: Vastapaino, 424-431. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/collection> [viitattu 14.3.2019].

Räty, T. 2017. Vammaispalvelut. Vammaispalvelujen soveltamiskäytäntö. Helsinki: Kynnys ry.

Suomen YK-liitto. 2015. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sen valinnainen pöytäkirja. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf [viitattu 20.8.2018].

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2012a. Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:15. Helsinki. PDF-dokumentti. Saatavissa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71490/URN%3aNBN%3afi-fe201504226062.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu 25.7.2018].

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2012b. Laitoksista yksilölliseen asumiseen. Valtakunnallinen suunnitelma palvelujen kehittämiseksi lähiyhteisöön. Kehitysvammaisten asumisohjelman valtakunnallisen toimeenpanon ohjausryhmä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:15. Helsinki. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71647/URN%3ANBN%3Afi-fe201504225682.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu 7.8.2018].

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2016a. Laitoksesta yksilölliseen asumiseen. Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toimeenpanon arviointi ja tehostettavat toimet vuosille 2016-2020. Seurantaryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:17. Helsinki. PDF-tiedosto. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74818/Rap_ ja_muistioita_2016_17.pdf [viitattu 12.8.2018].

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2016b. Itsemääräämisoikeus erityishuollossa. Muistio kehitysvammalain muutoksen perusteluista. Muistio 21.6.2016. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://stm.fi/documents/1271139/2044491/Muistio+kehitysvammalain+muutosta+koskevista+perusteluista+7.6.2016.pdf/19378aa0-f297-4d7d-a42a-3d940764d841> [viitattu 20.10.2018].

Sosiaali- ja terveysministeriö 2016c. Kysymyksiä ja vastauksia kehitysvammalain 10.6.2016 voimaan tulleesta muutoksesta. Lisätty 17.10.2016. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://stm.fi/documents/1271139/2044491/Kysymyksi%C3%A4+ja+vastauksia+kehitysvammalain+10.6.2016+voimaantuleesta+muutoksesta.pdf/96d041d7-9433-451e-a61e-ccccac0493f/Kysymyksi%C3%A4+ja+vastauksia+kehitysvammalain+10.6.2016+voimaantuleesta+muutoksesta.pdf.pdf> [viitattu 23.3.2019].

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2018a. Uusi vammaispalvelulaki turvaa vammaisille henkilöille tarpeenmukaiset palvelut. Tiedote 134/2018. WWW-dokumentti. Päivitetty 27.9.2018. Saatavissa: https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/uusi-vammaispalvelulaki-turvaa-vammaisille-henkiloille-tarpeenmukaiset-palvelut [viitattu 6.3.2019].

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2018b. Itsemääräämisoikeutta edistävän lain-säädännön valmistelu jatkuu – asiakas- ja potilaslaki ei ehdi eduskuntaan tällä hallituskaudella. Tiedote 145/2018. WWW-dokumentti. Päivitetty 15.10.2018. Saatavissa: https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/itsemaaraamisoikeutta-vahvistavan-lakikokonaisuuden-valmistelu-jatkuu-asiakas-ja-potilaslaki-ei-ehdi-eduskuntaan-talla-hallituskaudella [viitattu 6.3.2018].

Stenvall, J. & Virtanen, P. 2012. Sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistaminen. Kehittämisen mallit, toimintatavat ja periaatteet. Tallinna: Tietosanoma Oy.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. 2018a. Vammaisten perhehoidossa asiakkaita 31.12., kunnan kustantamat palvelut (2006 alkaen). Sotkanet.fi. Tilastotietoja suomalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista. WWW-dokumentti. Saatavissa: https://www.sotkanet.fi/sotkanet.fi/taulukko/?indicator=s_YKttY1BKJ8a11La10nICs-11o3Jd4IJGyZCuKbWBvpAZWYxB-taG2dY6xqlxhsBAA==®ion=s07MtDZxAwA=&year=sy6rsDbX0zUEAA==&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimes-tamp=201802280718&drillTo=3467 [viitattu 30.7.2018].

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2018b. Kehitysvammalaitosten pitkäaikaisasiakkaat 31.12 yhteensä. Sotkanet.fi. Tilastotietoja suomalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista. WWW-dokumentti. Saatavissa: https://www.sotkanet.fi/sotkanet.fi/taulukko/?indicator=s_YKttY1BKJ8a11La10nICs-11o3Jd4IJGyZCuKbWBvpAZWYxB-taG2dY6xqlxhsBAA==®ion=s07MtDZxAwA=&year=sy6rsDbX0zUEAA==&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimes-tamp=201802280718&drillTo=2807 [viitattu 31.7.2018].

Tietoa Kymsotesta 2019. Kymsote. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.kymsote.fi/fi/tietoa-kymsotesta> [viitattu 26.3.2019].

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. E-kirja. Tampere: University Press. Saatavissa: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/100802/Toikko_Rantanen_Tutkimuksellinen_kehittamistoiminta.pdf?sequence=1&isAllowed=y [viitattu 8.3.2019].

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> [viitattu 28.3.2019].

United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. 2006. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf [viitattu 17.4.2019].

Valvira. 2013. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympäri-vuorokautisissa palveluissa. - Lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielen-terveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Selvityksiä 1:2013. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Selvityksia_1_2013.pdf [viitattu 10.2.2018].

Vernerinet.net. 2018. Asumisen vaihtoehtoja. Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. WWW-dokumentti. Päivitetty 4.1.2018. Saatavissa: <http://www.verneri.net/yleis/asumisen-vaihtoehtoja> [viitattu 31.7.2018].

Vilka, H. 2015. Tutki ja kehitä. E-kirja. Jyväskylä: PS-kustannus. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/collection> [viitattu 8.3.2019].

TEEMAHAASTATTELUN KYSYMYSRUNKO

Taustatiedot

- Yksikön kuvaus

Kehitysvammalain muutoksen tiedottaminen ja perehdytys

- Miten muuttuneesta kehitysvammalainsäädännöstä tiedotettiin/tiedotetaan organisaatiossa?
- Minkälainen ohjeistus organisaatiolla on lain soveltamiseksi?
 - o Mistä se on löydettävissä
 - o miten sisältyy perehdytykseen?
- Miten henkilökunta perehdytetään ja ohjeistetaan työmenetelmiin ja keinoihin, joiden avulla tuetaan ja edistetään itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista?
 - o Mitä tällaisia keinoja on? Esimerkkejä?

Lain käytännön toteutus ja vaikutukset

- Minkälaisia käytännön vaikutuksia lakimuutoksella on ollut työhön?
 - (ohjaussuunnitelma ja itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen)
- Minkälaisia yksikkö- ja/tai asukaskohtaisia "toimenpiteitä" on lakimuutoksen johdosta tehty?
- Millä tavalla rajoitustoimenpiteiden käyttö ja toteuttaminen on muuttunut yksikössä lakimuutoksen myötä, jos sellaisia on käytössä?
 - o Miten yksikössä on edistetty rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista?
 - o Kokemuksia rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta?
 - o Miten tilanteiden jälkiselvittely toteutetaan?
 - o Miten rajoitustoimenpiteen käyttöön johtaneita syitä ja keinoja on arvioitu, ja pyritty vähentämään rajoitustoimenpiteiden käyttöä yksikössä
- Miten asiakkaiden elämä on käytännössä muuttunut? Esimerkkejä?

Lain soveltamisen tuki ja apuvälineet

- Minkälaista keskustelua käynte aiheesta työryhmässä ja kuinka usein?
- Keneltä/mistä voi kysyä lakiin ja sen soveltamiseen liittyen?
- Millä foorumeilla ja kanavilla lakimuutokseen liittyviä asioita käsitellään ja ajatuksia voi vaihtaa?

Hei.

Opiskelen Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa sosiaalialan ylempää ammattikorkeakoulututkintoa ja teen opinnäytetyötäni liittyen kehitysvammalain muutokseen ja sen käytännön toteutukseen ja vaikutuksiin.

Kehitysvammalaki muuttui 10.6.2016 ja vaikka itsemääräämisoikeuden huomioiminen ja vahvistaminen on kuulunut kehitysvammatyöhön ennenkin, on lain myötä tullut monia uusia velvoitteita ja huomioitavia seikkoja.

Haluan opinnäytetyössäni selvittää kehitysvammaisten asumispalvelujen henkilökunnan, eli teidän, näkemyksiä ja kokemuksia kehitysvammalain muutoksen käytännön toteutukseen liittyen. Erityisesti minua kiinnostaa käytännön kokemukset ja näkemykset lakimuutoksesta sekä tarpeet ja toiveet ohjeistukseen ja soveltamisen tukeen liittyen.

Olenkin tulossa Yksikköön X (päivämäärä, kellonaika) tapaamaan teitä ryhmähaastattelun merkeissä. Haastattelu tallennetaan, ja videotallenteet hävitetään litteroinnin jälkeen sekä litteroitu haastattelumateriaali tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Lopulliseen tutkimukseen päätyvät mahdolliset suorat lainaukset ja muutoinkin tutkimus toteutetaan siten, ettei haastateltavia ole mahdollista tunnistaa valmistuneesta opinnäytetyöstä.

Haastatteluun ei tarvitse erikseen valmistautua, eikä siihen osallistuminen ole pakollista. Jokainen mielipide on kuitenkin ensiarvoisen tärkeä niin lakimuutokseen liittyvän käytännön kehittämiseksi kuin opinnäytetyönikin kannalta.

Lisätietoa opinnäytetyöstäni ja haastattelusta saa sähköpostitse, osoitteeni on osapa052@edu.xamk.fi

Terveisin, Sanna Pauku